

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

**Problematika reintegrace
po výkonu trestu odnětí svobody**

Bakalářská práce

Autor: Eliška Kvasničková
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Stanislava Svoboda Hoferková, Ph.D., LL.M.
Oponent práce: PhDr. Josef Kasal, MBA, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Eliška Kvasničková

Studium: P18P0096

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální patologie a prevence

Název bakalářské práce: **Problematika reintegrace po výkonu trestu odnětí svobody**

Název bakalářské práce AJ: The Problems of Reintegration after Serving a Prison Sentence

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce mapuje problematiku reintegrace odsouzených zpět do společnosti. Teoretická část charakterizuje Vězeňskou službu České republiky a výkon trestu odnětí svobody, dále se zaměřuje na kooperaci vězňů s vězeňským personálem jak během každodenního života, tak v rámci reintegračních a resocializačních programů. Pozornost je také kladena na rizikové faktory, které mohou způsobit komplikace při reintegraci propuštěných osob do běžného života, např. při hledání zaměstnání. Empirická část přibližuje problematiku spolupráce pracovníků sociálních služeb s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody v rámci postpenitenciární péče, a to kvalitativním šetřením s využitím standardních výzkumných metod a technik.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Sociální ochrana: (kriminologický pohled na terciární prevenci)*. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2005. ISBN 80-7251-207-2.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu. 2., rozš. české vyd.* Přeložil Vladimír JÚVA, přeložil Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-.

POPELKA, Jiří. *Penologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2932-8.

RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-264-5.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. *Zakonyprolidi.cz* [online]. AION CS, s.r.o. 2010-2019 [cit. 2019-11-24]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169>.

Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, ve znění pozdějších předpisů. *Zakonyprolidi.cz* [online]. AION CS, s.r.o. 2010-2019 [cit. 2019-11-24]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-555>.

Garantující pracoviště: Ústav sociálních studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Stanislava Svoboda Hoferková, Ph.D., LL.M.

Oponent: PhDr. Josef Kasal, MBA, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 20.2.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí práce Mgr. et Mgr. Stanislavy Svobody Hoferkové, Ph.D., LL. M. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 28.04. 2021

Eliška Kvasničková

Poděkování

Děkuji vedoucí své bakalářské práce Mgr. et Mgr. Stanislavě Svobodě Hoferkové, Ph.D., LL. M. za laskavé vedení, podporu, rady a veškerý čas, který mi po dobu psaní této práce věnovala.

Mé poděkování patří také všem informantkám, jež souhlasily s poskytnutím rozhovoru, a umožnily tak nahlédnout do náplně své práce s klienty v konfliktu se zákonem a do problematiky reintegrace samotné.

Anotace

KVASNIČKOVÁ, Eliška. *Problematika reintegrace po výkonu trestu odnětí svobody*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2021. 66 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce mapuje problematiku reintegrace propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody zpět do společnosti. Teoretická část charakterizuje Vězeňskou službu České republiky, kooperaci odsouzených s vězeňským personálem v rámci penitenciárního procesu, důraz je také kladen na procesy ovlivňující postpenitenciární péči, konkrétně na výkon trestu odnětí svobody, dále na samotnou reintegraci a na rizikové faktory, které ji mohou doprovázet. Blíže je představena postpenitenciární péče, především pak v kontextu Probační a mediační služby, sociálního kurátora a neziskových organizací, které hrají v reintegraci propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody významnou roli. Empirická část přibližuje problematiku spolupráce pracovníků sociálních služeb s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody v rámci postpenitenciární péče, a to kvalitativním šetřením s využitím standardních výzkumných metod a technik.

Klíčová slova: reintegrace, výkon trestu odnětí svobody, propuštění vězni, resocializace

Annotation

KVASNIČKOVÁ, Eliška. *The Problems of Reintegration after Serving a Prison Sentence*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2021. 66 pp. Bachelor Thesis.

The bachelor's thesis focuses on reintegration of prisoners released from serving a custodial sentence back to society. The theoretical part describes the Prison Service of the Czech Republic, cooperation of condemned with prison staff in the penitentiary process, emphasis is also placed on processes affecting post-penitentiary care, specifically for the custodial sentence. Furthermore, thesis concentrates on reintegration itself and risk factors which may be connected with it. Theoretical part also introduces post-penitentiary care, especially in context of the Probation and Mediation Service, social curator and non-profit organization, which play an important role in the reintegration of people released from serving a custodial sentence. The empirical part focuses on problematics of social workers with people released from serving a custodial sentence within the post-penitentiary care, specifically by qualitative research survey using standard research methods and techniques.

Keywords: reintegration, serving a prison sentence, released prisoners, resocialization

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum: 28.04.2021

Podpis:

Obsah

Úvod.....	9
1 Vězeňství v České republice	10
1.1 Vězeňská služba České republiky	10
1.2 Moderní trendy ve vězeňství.....	11
2 Kooperace vězňů s vězeňským personálem	14
2.1 Příslušník.....	14
2.2 Vychovatel	15
2.3 Sociální pracovník.....	16
2.4 Speciální pedagog	17
2.5 Psycholog	18
3 Postpenitenciární péče.....	21
3.1 PMS ve vztahu k propuštěným osobám	22
3.2 Sociální kurátor	26
3.3 Nestátní neziskové	27
4 Procesy ovlivňující postpenitenciární péči.....	29
4.1 Výkon trestu odnětí svobody	29
4.2 Reintegrace.....	31
4.3 Recidiva.....	33
5 Výzkumné šetření zaměřené na problematiku postpenitenciární péče z pohledu sociálních pracovníků	36
5.1 Metodologie	36
5.2 Analýza a interpretace výsledků šetření.....	37
5.3 Interpretace dat technikou „vyložení karet“	48
5.4 Shrnutí a diskuse výsledků šetření	59
Závěr	64
Seznam použitých zdrojů.....	66
Příloha.....	70

Úvod

Problematika reintegrace po výkonu trestu je velice aktuálním tématem, a to především z hlediska neúspěšného začlenění se zpět do společnosti, stigmatizace propuštěných a rizika recidivy nebo sociální exkluze.

V odborných kruzích je tato problematika probírána poměrně frekventovaně, projevuje se snaha o zkvalitňování přístupů působících na rizikové faktory u odsouzených, jež souvisí s humanizací českého vězeňství, avšak u osob nejevících o danou tematiku aktivní zájem může převládat stereotypní přesvědčení pramenící z nepřesných informací a mylných domněnek.

Ústředním tématem této práce je reintegrace osob po výkonu trestu odnětí svobody, značná část teoretické práce bude však zaměřena také na preventivní působení užívané již v penitenciárním procesu, tedy v rámci vězeňské péče, skrze nějž se usiluje o nápravu odsouzených již ve výkonu trestu odnětí svobody.

Cílem práce je poskytnout vhled do problematiky reintegrace již v době penitenciárního procesu, zdůraznit důležitost kontinuity penitenciární péče s péčí postpenitenciární, dále pak předložit zkušenosti sociálních pracovníků věnujících se klientům v konfliktu se zákonem, a to především v rámci empirické části.

Pro poskytnutí věrného vhledu do péče o klienty v konfliktu se zákonem bude provedeno kvalitativní výzkumné šetření formou polostrukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky, kteří s touto cílovou skupinou aktivně pracují. Cílem výzkumného šetření bude potvrdit, či vyvrátit panující domněnky s reintegrací související, přiblížit možné důvody neúspěšné reintegrace a pojmenovat podíl společenského působení na znovuzačleňování se do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody, jež může mít jak pozitivní, tak negativní efekt.

Tato práce je určena především studentům společenských oborů, ale také lidem z řad veřejnosti, jež jeví o problematiku reintegrace po výkonu trestu odnětí svobody zájem.

1 Vězeňství v České republice

„*Stav vězeňství a způsob zacházení s odsouzenými je přímo úměrný stavu společnosti*“ (Gřivna, Scheinost, Zoubková a kol., 2019, s. 201). Skutečná podoba fungování věznic i celého systému se však může od té předkládané značně lišit. V českém prostředí se v kontextu moderního vězení často skloňují pojmy jako „účinnost“ a „efektivita“. Gřivna, Scheinost, Zoubková a kol. (2019, s. 201) poté zdůrazňují především snahu o absenci recidivy, respektive její minimalizaci.

V rámci praxe je známá teorie tzv. třetinového dělení. Ta uvádí, že přibližně třetina prvotrestaných se již do vězení nevrátí, třetina se dopustí recidivy a poslední třetinu může efektivní výkon trestu odnětí svobody prodloužit dobu mezi propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody a opětovným spácháním trestného činu (Gonsa, 1990 in Gřivna, Scheinost, Zoubková a kol., 2019, s. 201).

1.1 Vězeňská služba České republiky

Vymezení Vězeňské služby upravuje zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky. § 1 udává, že vězeňská služba je ozbrojeným bezpečnostním sborem, který:

- zajišťuje výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody;
- spravuje detenční zařízení;
- zajišťuje pořádek a bezpečnost v budování soudů, státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti České republiky;
- zajišťuje eskorty vězněných osob;
- provádí výzkum v oboru penologie a aplikuje jeho výsledky do praxe (Zákon č. 555/1992 Sb., © 2010–2021, online; Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, © 2021a, online).

Vězeňská služba je řízena generálním ředitelem Vězeňské služby České republiky, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti. Generální ředitel odpovídá ministrovi za činnost Vězeňské služby. Organizačními jednotkami Vězeňské služby jsou:

- generální ředitelství,
- vazební věznice,
- věznice,

- ústavy pro výkon zabezpečovací detence,
- Střední odborné učiliště (umožňuje vzdělávání pro osoby ve výkonu trestu odnětí svobody),
- Akademie Vězeňské služby (zabezpečuje vzdělávání příslušníků a civilních zaměstnanců Vězeňské služby) (Zákon č. 555/1992 Sb., © 2010–2021, online).

V České republice se nachází 35 věznic, ve kterých se o vězně stará přes jedenáct tisíc zaměstnanců. Každá věznice má svého ředitele, centrálně správu zajišťuje generální ředitelství, které funguje pod Ministerstvem spravedlnosti České republiky. Od října 2017 zůstávají dva typy věznic: s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. V ostraze je dále vytvořen systém tří oddělení, která jsou diferencovaná podle stupně zabezpečení: oddělení s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení (Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, © 2021a, online).

Stupeň zabezpečení je určován na základě vyhodnocení míry vnějších a vnitřních rizik. Riziko vnější vyjadřuje míru nebezpečnosti odsouzeného pro společnost, zejména s ohledem na povahu trestné činnosti, za kterou mu byl uložen trest, dále délku trestu a formu zavinění s přihlédnutím k tomu, zda již odsouzený ve výkonu trestu byl. Vnitřní riziko vyjadřuje míru rizika ohrožení bezpečnosti během výkonu trestu s ohledem na individuální charakteristiku odsouzeného, kde se zohledňuje zejména povaha jeho trestné činnosti, nevykonaná ochranná opatření, průběh předchozích výkonů trestu a hrozba útěku (Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, © 2021a, online).

V jedné věznici mohou být zřízena oddělení různých typů za předpokladu, že tím není ohrožen účel trestu. Vězeňská služba jako součást trestní justice respektuje právní řád České republiky, Listinu základních práv a svobod a Doporučení Rady Evropy (Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, © 2021a, online).

1.2 Moderní trendy ve vězeňství

V současné době, tedy k dubnu roku 2021, se vězeňské prostředí řídí cíli stanovenými v Koncepti rozvoje českého vězeňství do roku 2025, která byla vypracována v návaznosti na nedodržení některých cílů uvedených v Koncepti rozvoje českého vězeňství do roku 2015 (Grivna, Scheinost, Zoubková, 2019, s. 203). V kontextu reintegrace je velice důležitá kontinuita postpenitenciární péče a péče penitenciární, a právě tato otázka je zakomponována a zpracována v Koncepti rozvoje českého

vězeňství do roku 2025, kde bylo sestaveno 9 pracovních podskupin, jejichž výstupem se staly konkrétní specifické cíle a nástroje pro jejich dosažení:

- a) zaměstnávání vězňů,
- b) zdravotnictví ve věznicích,
- c) vzdělávání,
- d) programy zacházení a SARPO (Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených),
- e) legislativní změny v oblasti vězeňství,
- f) řešení problematiky drog a ostatních návykových látek,
- g) financování vězeňství,
- h) resocializace propouštěných vězňů, návaznost na prevenci a postpěči,
- i) bezpečnost ve věznicích (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2015, online).

Vytyčené cíle v rámci penitenciární péče by mohly za předpokladu vhodného působení usnadnit také postpenitenciární proces. Zaměstnávání vězňů by například dopomohlo jednotlivcům naučit se každodenním návykům, vzdělávání by vedlo ke zvyšování kompetencí a možnému úspěšnějšímu uplatnění po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, řešení problematiky drog a ostatních návykových látek by pak mohlo snižovat riziko relapsu, s nímž se ve vysokém procentu často pojí také riziko recidivy. Ve většině případů je však po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody klíčová také spolupráce s institucemi orientovanými na pomoc a podporu v oblasti postpenitenciární péče.

Samotné moderní trendy (často součástí cílů stanovených v Koncepci rozvoje českého vězeňství do roku 2025) shrnují Gřivna, Scheinost, Zoubková a kol. (2019, s. 205–206; Raszková, Hoferková, 2013, s. 60–61) následovně:

- a) snaha o maximální ukládání alternativních trestů či řešení trestních věcí odklony;
- b) tzv. částečné vězení (denní parole, víkendové vězení nebo semidetence);
- c) princip normalizace – požadavek přizpůsobit podmínky ve vězení životu na svobodě;
- d) princip otevřenosti – snaha o maximalizaci kontaktu odsouzených s vnějším prostředím;
- e) princip zodpovědnosti – vedení vězňů k posílení jejich pocitu zodpovědnosti;
- f) snadná prostupnost mezi jednotlivými typy věznic;

- g) odborný personál – zmenšování podílu vojensky orientovaných zaměstnanců ve prospěch absolventů humanitních a pedagogických oborů;
- h) snaha zvyšovat zaměstnanost odsouzených;
- i) odpovídající stavebně technické podmínky věznic;
- j) smysluplný denní režim.

Tyto moderní trendy by mohly vést ke zvýšení kompetentnosti vězňů osvojovat si návyky v rámci smysluplného využití času, odpovědnosti za svá rozhodnutí a v souvislosti s principem normalizace by se např. v rámci otevřených věznic mohli snáze připravovat na život po propuštění z výkonu trestu, nikoliv se v rámci svého odsouzení adaptovat na vězeňské prostředí.

2 Kooperace vězňů s vězeňským personálem

Podstatnou může být (a často skutečně je) pro odsouzené před propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody spolupráce s vězeňským personálem, a to jak ve služebním (příslušník), tak v pracovním (vychovatel, sociální pracovník, psycholog,...) poměru. Řádná spolupráce se může promítnout do posudku odsouzeného a dobré chování a kvalitní přístup může přispět až k podmíněnému propuštění nebo odměnám v rámci výkonu trestu odnětí svobody.

Vězeňský personál lze tedy v obecné rovině považovat za subjekt věznění. Jednotlivec nebo skupina disponuje technickými prostředky nebo fyzickou převahou a jedná v zájmu soukromém nebo veřejném, tedy celospolečenském, takovým způsobem, který je určován příslušným právním řádem (Popelka 2011, s. 8).

Pro účely této práce byly vybrány pozice příslušníka, vychovatele, sociálního pracovníka, speciálního pedagoga a psychologa.

2.1 Příslušník

Dozorce (příslušník) zajišťuje dozorčí službu ve vazební věznici, věznici, ústavu zabezpečovací detence a zajišťuje práva a povinnosti obviněných, odsouzených a chovanců v těchto zařízeních (Národní soustava povolání, © 2017, online).

Pozice příslušníka Vězeňské služby České republiky je pozicí velice náročnou, a proto je v rámci přijímacího řízení nutné splnění přísných požadavků. Vedle fyzické zdatnosti (která je ověřována každoročním přezkušováním) je to především psychologická a osobnostní charakteristika, jako je emoční stabilita nebo osobní vyzrálost, s kterou souvisí také ovládnutí vlastní agresivity. Vzhledem k náročnosti těchto požadavků není značná část uchazečů na pozici příslušníka psychologem doporučena.

Klíčovým aspektem v samotném výkonu povolání příslušníka vězeňské služby je zajišťování bezpečnosti a pořádku. Zároveň je však příslušník povinen jednat s osobami ve výkonu zabezpečovací detence, ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody vážně a rozhodně, respektovat jejich práva, zabraňovat krutému nebo důstojnost ponižujícímu zacházení s těmito osobami i mezi nimi navzájem a působit k naplňování účelu výkonu zabezpečovací detence, výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody (Zákon č. 555/1992 Sb., © 2010–2021, online).

Vhodná komunikace a důstojné zacházení může být značně komplikovanou „disciplínou“. Ve věznicích jen přibližně polovina odsouzených dosáhla vyššího vzdělání než vzdělání základního, někteří odsouzení odmítají uznávat většinový žebříček hodnot, jiní pak mohou trpět poruchami osobnosti. Právě v těchto situacích by měl příslušník prokázat svou emoční stabilitu a osobní vyzrálou.

Pokud se nepodaří odsouzeného usměrnit verbálně, může dojít k provedení služebního zákroku. Při provádění služebních zákroků a služebních úkonů je příslušník povinen dbát cti a důstojnosti osob, s nimiž jedná, i své, a nepřipustit, aby těmto osobám vznikla bezdůvodná újma a aby případný zásah do jejich práv a svobod překročil míru nezbytnou k dosažení účelu sledovaného služebním zákrokem nebo služebním úkonem. Zároveň platí, že dovolují-li to okolnosti a povaha služebního zákroku, je příslušník povinen před jeho provedením použít domluvy, výzvy nebo varování k dosažení účelu zákroku bez jeho provedení a před výzvou použije příslušník slova „jménem zákona“ (Zákon č. 555/1992 Sb., © 2010–2021, online).

2.2 Vychovatel

Základním úkolem vychovatele je komplexní výchovná, vzdělávací, diagnostická a preventivní činnost zaměřená na celkový rozvoj osobnosti a na socializaci, resocializaci a reedukaci, a to včetně cílených opatření k optimalizaci vzdělávacího procesu odsouzených a realizaci protidrogové prevence v rámci věznice (Kocanda, 2007, s. 40).

Úkolem vychovatele je tedy především zacházení s odsouzenými, kteří vykonávají trest odnětí svobody. Snaží se, ve spolupráci s psychologem, vést odsouzené takovým směrem, aby dokázali uznat svou vinu a pracovat s ní, a zároveň je vést tak, aby jak v rámci penitenciárního, tak postpenitenciárního procesu dokázali přehodnotit dosavadní způsob života.

Prioritami v kontextu povinností vychovatele však je zajištění pořádku a klidu v oddílu, vedení aktivit, dobrá znalost svěřených odsouzených, schopnost spolupracovat s dozorcí i odbornými zaměstnanci a v neposlední řadě přiměřená motivace pro práci, tj. zájem o odsouzené, neodkládání povinností, přehled o klimatu v oddílu atd. (Drahoňovský, 2015, s. 38).

Důležitou součástí práce vychovatele je také administrativa, v rámci níž dochází ke zpracovávání písemné dokumentace o jednotlivých odsouzených. Lze konstatovat,

že vychovatel je pro odsouzené velice důležitou osobou, jelikož se výrazně podílí na hodnocení jejich chování u soudu a soudních řízení, dále má výrazný vliv na jejich zařazení v kontextu vnitřní diferenciaci věznic.

Vedle všech těchto dovedností, kterými by měl vychovatel disponovat, je velice důležitá také jeho osobnostní charakteristika. Mezi nejdůležitější rysy považuje (Hadj-Mousová, 2006, s. 45) vyrovnanou osobnost, odolnost vůči frustraci, prosociální zaměření, altruismus, etické a morální kvality, schopnost sebereflexe a odpovědnost.

Jelikož vychovatel v určitém kontextu figuruje jako prostředník mezi odsouzenými a nadřízenými věznic, je především odolnost vůči frustraci a stresu důležitým povahovým rysem, kterým by měl uchazeč o výkon této pracovní pozice disponovat.

2.3 Sociální pracovník

„Sociální pracovník standardně vykonává činnosti uvedené v nařízeních generálního ředitele, kterými jsou stanoveny úkoly občanských zaměstnanců a příslušníků VS ČR při zabezpečení výkonu trestu odnětí svobody a výkonu vazby“ (Gojová, 2009, s. 204). Jedná se o zaměstnance, který by měl skrze svou odbornost – tedy sociální práci – působit na odsouzeného takovým způsobem, aby mu dopomohl k naučení takových návyků, skrze které lze snáze dosáhnout plynulosti reintegrace po výkonu trestu odnětí svobody.

Nároky na výkon pozice sociálního pracovníka ve Vězeňské službě České republiky se postupem času neustále navyšují. Zatímco ještě před dvaceti lety splňovali vstupní požadavky uchazeči s absolvováním vyšší odborné školy, *„...dnes se vzdělávání sociálních pracovníků přesunulo do vysokých škol. Většina sociálních pracovníků s vysokoškolským vzděláním si nese i dlouholetou praxi“* (Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, © 2020b, online). Výhodou pak pro případného uchazeče může být praxe na pozici sociálního kurátora nebo mediátora.

Sociální pracovník by měl také disponovat znalostí právních předpisů – v podstatě nejpodstatnějším bodem jeho práce je odborné sociálně právní poradenství, z nějž odsouzení vycházejí při uplatňování oprávněných zájmů. Důležitým bodem je permanentní sebevzdělávání – sociální pracovník by měl adekvátně reagovat na neustále se měnící legislativu, případně na podmínky panující ve společnosti a sociální sféře (Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, © 2020b, online).

Nejedná se ale pouze o podrobnou znalost právní problematiky. „*Specifické prostředí věznic a práce s odsouzenými klade na sociální pracovníky zvýšené požadavky i v oblasti sociálně psychologických dovedností, krizové intervence a také mediace*“ (Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, 2020b, online). Pokud těmito dovednostmi nedisponuje v rámci své odborné praxe a působnosti, může si kvalifikaci doplňovat v rámci dalšího vzdělávání (kurzy, workshopy, výcviky,...) – v § 111 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (Zákon č. 108/2006 Sb., © 2010–2021, online) je udáváno, že zaměstnavatel je povinen sociálnímu pracovníkovi zajistit alespoň 24 hodin dalšího vzdělávání.

Mezi základní úkoly sociálního pracovníka patří, mj. tyto služby:

- pedagogická diagnostika,
- zpracovávání přehledu jednotlivých aktivit programu zacházení,
- podílení se na výběru odsouzených k zařazení do práce, vzdělávání a rekvalifikace,
- zabezpečování všeobecného a odborného vzdělávání odsouzených,
- vyjadřování se k výběru odsouzených k zařazení do práce, přerazování odsouzených do jiného typu věznice nebo jejich přemístění (Gojová, 2009, s. 204).

Pozice sociálního pracovníka ve Vězeňské službě České republiky je velice náročná. Jedním z důvodů je skutečnost, že pracují především s nedobrovolnými klienty, u kterých je komplikované najít vnitřní motivaci pro práci na sobě samém. V rámci výkonu trestu odnětí svobody může být motivací především systém odměn ve VS ČR, avšak na základě této skutečnosti zůstává otázkou, zda se podaří najít odsouzenému motivaci také po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, © 2020b, online).

2.4 Speciální pedagog

Pedagogickým pracovníkem je vedle pedagogických pracovníků působících ve vzdělávacích zařízeních také zaměstnanec, který vykonává přímou pedagogickou činnost v zařízeních sociální péče (Zákon č. 563/2004 Sb., © 2010–2021, online).

„Speciální pedagog je odborný zaměstnanec oddělení, který garantuje u svěřených odsouzených odbornou úroveň realizace programu zacházení a vnitřní

diferenciace“ (Kocanda, 2007, s. 43). Ve spolupráci s dalšími odbornými pracovníky zodpovídá za to, že s jednotlivými odsouzenými bude zacházeno v rámci odbornosti takovým způsobem, aby se prostřednictvím programů zacházení působilo na problémové rysy jeho povahy.

Speciální pedagog však ve vězeňském prostředí neplní pouze funkci pedagogického pracovníka. Spolupracuje s odsouzenými, s dalšími pracovníky vězeňské služby, s nadřízenými (s ředitelem věznice, ale také s generálním ředitelstvím) a také s administrativními pracovníky. Administrativa představuje nemalou součást výkonu povolání také u speciálního pedagoga, ač se v posledních letech snaží její zastoupení skrze Souhrnnou analýzu rizik a potřeb odsouzených (SARPO) a Vězeňský informační systém (VIS) alespoň částečně snížit.

Mezi pravomoci sociálního pracovníka patří také rozhodování o tom, kterým z odsouzených bude umožněno přiřazení do práce, popřípadě do jiných aktivit v rámci prostor věznice, je v kontaktu se zaměstnavateli, kteří práci odsouzeným umožňují, a také s neziskovými organizacemi, které, mj. navazují kontakty s odsouzenými a snaží se navázat spolupráci také pro budoucí reintegraci v rámci postpenitenciární péče.

Mezi další úkoly speciálního pedagoga patří:

- provádění pedagogické diagnostiky,
 - zpracovávání přehledu jednotlivých aktivit programu zacházení,
 - podílení se na výběru odsouzených k zařazení do práce, vzdělávání a rekvalifikace,
 - zabezpečování všeobecného a odborného vzdělávání odsouzených apod.
- (Sechterová, 2011, s. 38).

Před tím, než speciální pedagog sestaví samotný program zacházení na základě příslušných zaměstnanců oddělení výkonu trestu, sám zpracovává pedagogickou charakteristiku odsouzeného. K té využívá cílený standardizovaný dotazník, anamnestický pohovor a informace získané studiem osobního spisu odsouzeného (Sechterová, 2011, s. 38).

2.5 Psycholog

„Penitenciární psychologie je odvětvím užitě psychologie, jehož úkolem je aplikace psychologických poznatků při řešení problematiky penitenciární resocializace

u delikventních osob odpykávajících si trest odnětí svobody“ (Sotolářová, 1985, s. 5–6). Lze tedy konstatovat, že jedním z úkolů vězeňského psychologa je řešit problémy prizonizace, tedy adaptace na vězeňské prostředí, podmínky a pravidla, a to především u osob, jejichž chování a jednání se nějakým způsobem vychyluje od panujících norem.

Činnost vězeňských psychologů k modernímu vězeňství a smysluplnému výkonu trestu odnětí svobody neodmyslitelně patří. Zatímco dříve bylo jejich úkolem především řešení problematiky penitenciární resocializace u delikventních jedinců při výkonu trestu odnětí svobody, dnes je jejich práce vlastně aplikovaným oborem, který slouží k nápravě širokého spektra delikventů (Hladíková, 2017, s. 46), a to v poměrně rozmanitém záběru.

Pracovní náplň vězeňských psychologů je tedy možné shrnout do následujících bodů:

- zkoumají proces nápravy a převýchovy odsouzených z psychologického hlediska;
- studují sociálně-psychologickou atmosféru ve skupinách odsouzených, vedou k poznávání způsobů života neformálních skupin odsouzených a směřují k prevenci proti působení jejich negativního vlivu na proces resocializace;
- zabývají se psychologickou klasifikací odsouzených ke stanovení různých druhů režimu a diferenciaci výkonu trestu;
- stanovují psychodiagnostickou a psychokorektivní funkci penitenciárního psychologa v nápravně výchovném ústavu (Hladíková, 2017, s. 47–48).

Vězeňský psycholog má v praxi dva základní úkoly. Prvním z nich je diagnóza – poznání osobnosti pachatele trestného činu, zjištění deformací majících vliv na asociální sklony, nelze opomenout ani nalezení kladných stránek odsouzeného. K vytvoření co nejvíce přesného obrazu osobnosti odsouzeného jsou psychology často využívány biografické údaje (rodinná a osobní anamnéza), skrze něž se snaží rozpoznat příčiny, které vedly k deformaci jeho povahy (Hladíková, 2017, s. 48). Tyto biografické údaje mohou usnadnit určení diagnózy a mohou také dopomoci v hledání nejučinněji působících prostředků.

Na prvotní diagnózu navazuje vlastní terapie, která je druhým základním úkolem vězeňského psychologa. Terapii lze rozdělit do tří částí:

- příprava odsouzeného na pobyt ve vězení; přimět odsouzeného, aby se začal zabývat svou budoucností po skončení výkonu trestu odnětí svobody; dojít k poznání, že spolupráce na resocializačním procesu je odsouzenému do budoucna prospěšná;
- korigování výkyvů chování (nutnost věnovat zvláštní pozornost těm odsouzeným, kteří trpí poruchami osobnosti – vyšší riziko porušování pravidel, nezřídka spojené s agresí vůči okolí i se snahou o sebepoškozování);
- těsná spolupráce s ostatními odborníky při sestavování a naplňování reedukačních programů (Sotolářová, 1985, s. 8–14).

Vězeňský psycholog vedle diagnostické a terapeutické funkce může zastávat také funkci podpůrnou. V rámci individuálních konzultací odsouzenému pomáhá při náhlých úzkostných stavech nebo v situacích, které on sám vnímá jako náročné, a to například skrze metodu krizové intervence.

Důležitou roli sehrává vězeňský psycholog také před propuštěním odsouzeného. Na nejednoho vězně mohou začít doléhat pochybnosti a obavy související s propuštěním a s návratem do normálního života. To může vyvolat pocity nejistoty spojené s nevyřešenými otázkami, jako je například přijetí v prostředí, z něhož odešel do výkonu trestu, a nejasností plynoucích z nutnosti zajistit si příhodný způsob obživy. Právě pro překonání těchto komplikací musí erudovaný specialista sestavit předpropouštěcí program, s jehož pomocí se odsouzený postupně připravuje na těžkosti, které návrat do společnosti mohou provázet (Sotolářová, 1985, s. 29–31).

3 Postpenitenciární péče

Postpenitenciární péče je oblastí sociální péče o člověka, který prošel trestním řízením a výkonem trestu odnětí svobody nebo ochranným léčením (Štikarová, 2014, s. 36).

Jedná se o péči – v případě podmíněného propuštění povinnou, především skrze dohled Probační a mediační služby – fungující po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Postpenitenciární péče je navazujícím procesem na péči penitenciární, při čemž odborníci především ze sociálních služeb pracujících s klienty v konfliktu se zákonem zdůrazňují důležitost jejich vzájemné kontinuity.

Komplexnost péče s vhodně zvolenými prostředky s účelným působením na rizikové faktory u odsouzených a následně propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody by ve svém potenciálu mohla snižovat riziko recidivy.

Za tímto účelem je rozvíjena spolupráce se státními institucemi, společenskými a církevními organizacemi, které vytvářejí předpoklady pro integraci jedince do společnosti, např. možnost bydlení zajišťována azylovými domy (Štikarová, 2014, s. 36). Právě absence bydlení bývá pro propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody jedním z rizikových faktorů v rámci reintegrace.

V rámci působnosti postpenitenciární péče je odsouzeným poskytována:

- pomoc při hledání pracovního zařazení,
- pomoc při zprostředkování ubytování,
- finanční podpora,
- pomoc při začlenění se do sociálního prostředí,
- sociálně výchovné a poradenské působení ve věcech sociálně právních (Štikarová, 2014, s. 36).

Postpenitenciární péče znamená nabídku sociálních služeb propuštěnému. Můžeme ji však také pojmut jako specifický druh sekundární a zejména terciární prevence v širokém spektru působnosti (recidiva kriminálního chování, neadekvátní sociální jednání atd.). Postpenitenciární péči dělíme na:

- nucenou: obvykle vymezená zákonem, v určité míře nadále propuštěného omezuje (např. probace, ambulantní ochranné léčby);
- dobrovolnou: dobrovolné rozhodnutí klienta o zahájení, ale i ukončení kontaktu (např. nízkoprahová centra, charitativní organizace) (Sochůrek, 2007a, s. 6).

Postpenitenciární péče by měla plynule navázat na péči penitenciární. Včasné zahájení postpenitenciární péče snižuje např. riziko „šoku ze svobody“, a to zejména po dlouhodobějších trestech. V prvních dnech sociální pracovník pomáhá propuštěnému nalézt práci, ubytování, začlenit se do sociálního prostředí a také v oblasti pracovního práva a sociálně právních záležitostí (Sochůrek, 2007a, s. 6).

Šok ze svobody bývá důležitým tématem postpenitenciární péče. Propuštěný z výkonu trestu odnětí svobody opouští instituci, kterou americký sociolog a sociální psycholog Erving Goffman označuje jako „totální“. Totální instituce se vyznačují především svou izolovaností od společnosti a okolního světa v delším časovém horizontu, v kontextu výkonu trestu odnětí svobody pak dále svou nedobrovolností.

V rámci postpenitenciárního procesu je po propuštění úkolem sociálního pracovníka, probačního pracovníka nebo sociálního kurátora (tyto profese byly pro účely této práce vybrány pro bližší specifikaci v následujících podkapitolách) doprovázet propuštěného a dopomoci mu orientovat se v „nabyté svobodě“, v případě dlouhodobějších trestů pak dále začlenění propuštěného do světa, který se od doby jeho nástupu do výkonu trestu mohl vzhledem k dominantnímu vývoji společnosti značně proměnit.

3.1 PMS ve vztahu k propuštěným osobám

Probační a mediační služba (PMS) je státní organizace, jež zajišťuje kontrolu výkonu trestů, které nejsou spojené s odnětím svobody, připravuje podklady pro jejich ukládání a nabízí možnost jednání mezi pachatelem a obětí o urovnání následků trestného činu (Probační a mediační služba České republiky, © 2002–2021a, online).

Probací se rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontroly výkonu trestů spojených s odnětím svobody, individuální pomoc obviněnému a působení na něj tak, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů (Zákon č. 257/2000 Sb., © 2010–2021, online).

Mediací se rozumí mimosoudní zprostředkování, a to za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným, a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediací lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného (Zákon č. 257/2000 Sb., © 2010–2021, online).

PMS usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností, organizuje a zajišťuje výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality (Probační a mediační služba České republiky, © 2002–2021a, online). V rámci probace se zaměřuje na integraci pachatele – snaha dopomoci obviněnému, popřípadě pachateli začlenit se do života takovým způsobem, aby z jeho strany nadále nedocházelo k porušování zákona. Probační úředník pak také zajišťuje dohled nad propuštěným na podmíněné propuštění. Protože mediace zprostředkovává mimosoudní řešení sporu a v rámci postpenitenciární péče se neuplatňuje, bude pro účely této práce nadále operováno primárně se službami služby probační, ač ji od mediace nelze striktně oddělit.

Role pracovníka v systému podmíněného propuštění spočívá ve dvou oblastech:

- období, kdy je odsouzený stále ve výkonu trestu ve vězení – spolupráce odsouzeného s pracovníkem v době před podáním žádosti o podmíněné propuštění není pro odsouzeného povinná, ale je možná, na základě příkladů dobré praxe ze zahraničí se u pachatelů závažných násilných trestných činů jeví jako žádoucí; PMS proto odsouzeným nabízí možnost dobrovolné spolupráce v době půl roku před jejich podmíněným propuštěním (při spolupráci je zkoumána připravenost odsouzeného zvládnout návrat do běžného způsobu života na svobodě, zkoumají se podklady a materiály, které soud bere v úvahu při podmíněném propuštění odsouzeného;
- období, kdy je odsouzený z věznice podmíněně propuštěn a z rozhodnutí soudu se musí podrobit dohledu pracovníka – v této době pracovník odsouzeného kontroluje a vede k tomu, aby jeho život na svobodě probíhal v souladu se zákonem, poskytuje mu profesionální podporu a odbornou pomoc při řešení aktuálních problémů zahrnujících širokou škálu témat (rodina, zaměstnání, zdravotní, sociální a vzdělávací témata) (Štern, Ouředníčková, Doubravová, 2010, s. 104).

Právě kontroly a dohled pracovníka PMS jsou častým důvodem, proč odsouzení podmíněné propuštění nepožadují, či dokonce odmítají: vnímají ho jako další trest k tomu, který si již vykonávají ve vězení, a tak někteří jedinci preferují možnost vykonat si celý trest a po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody pod dohled probačního úředníka nespadat.

Parole

Pojem „parole“ vychází z původního francouzského „je donn ma parole“, tedy volně přeloženo jako „dávám své slovo“. Dnešní justici je používán ve smyslu označení situace, kdy pachatel je z vězení propuštěn na svobodu, a to za podmínky, že slíbí (tj. dá své slovo) podrobit se po propuštění po určenou dobu stanoveným podmínkám (Štern, Ouředníčková, Doubravová, 2010, s. 103).

Podmíněné propuštění může být soudem uloženo na žádost o podmíněné propuštění odsouzeného. § 88 Trestního zákoníku (Zákon 40/2009 Sb., © 2010–2021, online) udává, že soud může odsouzeného podmíněně propustit na svobodu v případě, že ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného, a

- a) odsouzený vykonal alespoň polovinu uloženého nebo podle rozhodnutí prezidenta České republiky zmírněného trestu odnětí svobody, nebo
- b) odsouzený, jenž nebyl odsouzen za zvlášť závažný zločin a který dosud nebyl ve výkonu trestu odnětí svobody, vykonal alespoň třetinu uloženého nebo podle rozhodnutí prezidenta České republiky zmírněného trestu odnětí svobody.

Odsouzení, v jejichž případech se k žádosti o podmíněné propuštění připojí ředitel věznice se svým kladným doporučením, mohou být propuštěni i dříve než ve lhůtě po uplynutí poloviny trestu (Štern, Ouředníčková, Doubravová, 2010, s. 103). Důležité je zmínit výjimky, kdy mohou odsouzení požádat o podmíněné propuštění až po dvou třetinách trestu – recidivisté a odsouzení k výjimečnému trestu odnětí svobody. Pachatelé zvlášť závažných zločinů mají možnost podat si žádost o podmíněné propuštění až po uplynutí 20 let výkonu trestu odnětí svobody.

Odsouzený má v rámci své přípravy na podmíněné propuštění ve věznici možnost požádat o spolupráci probačního úředníka, a to prostřednictvím sociálního pracovníka, vychovatele nebo jiného odborného zaměstnance oddělení výkonu trestu (Probační a mediační služba České republiky, © 2002–2021b, online).

Smyslem spolupráce s odsouzeným je, aby ještě v době před rozhodnutím soudu o podmíněném propuštění byly shromážděny a vyhodnoceny všechny důležité informace sloužící k analýze rizik a potřeb odsouzeného v souvislosti s jeho návratem

na svobodu, ale také s opětovným spácháním trestného činu a vzniku újmy ve vztahu k blízkým osobám, okolí nebo široké veřejnosti (Probační a mediační služba, © 2002–2021 online). Mezi výše zmiňovaná rizika lze zařadit například léčbu závislosti, nutnost zvýšit dovednost pracovních návyků nebo řešení problémů s bydlením. Všechny tyto zjištěné informace jsou žadateli-odsouzenému probačním úředníkem zaznamenány ve zprávě probačního pracovníka.

Skrze tuto zprávu probační úředník buď doporučí, nebo nedoporučí podmíněné propuštění odsouzeného, případně má možnost soudu navrhnout podmínky, za kterých by bylo podmíněné propuštění z jeho úhlu pohledu možné – uložení dohledu nad podmíněně propuštěným, uložení povinností absolvovat rekvalifikační program, uložení omezení v podobě zdržení kontaktu s konkrétní osobou apod. (Probační a mediační služba České republiky, © 2002–2021b, online).

Na chování propuštěných odsouzených dohlíží pracovník PMS (parolový úředník), který kontroluje, zda podmíněně propuštěný dodržuje uložené podmínky, např. zákaz pití alkoholu a zneužívání drog, zákaz kontaktu s vymezenými osobami, dodržování povinnosti hledat si práci nebo bydlet v určeném místě, a to v rozsahu minimálně 1 roku a maximálně 7 let. Po celou dobu podmíněného propuštění mají odsouzení povinnost být s parolovým úředníkem v pravidelném osobním kontaktu, neměnit místo svého bydliště bez jeho souhlasu apod. Parolový úředník dále poskytuje pomoc při řešení problémů souvisejících s návratem odsouzeného do života na svobodě (Štern, Ouředníčková, Doubravová, 2010, s. 104–105; Probační a mediační služba České republiky, © 2002–2021b, online).

Probační dům

Probační dům plní funkci zařízení, kam by byli rozhodnutím soudu umístováni někteří z podmíněně propuštěných vězňů. Zde by pak fungovali pod dohledem pracovníků Probační a mediační služby, osvojovali by si pracovní a sociální návyky a postupně si zvykali na civilní život (Malotová, 2019, online).

To by podmíněně propuštěným mohlo z hlediska sociální problematiky dopomoci také v kontextu šoku ze svobody. Plynulý proces dle metodického plánu by mohl – také skrze dohled kvalifikovaných pracovníků PMS – vést nejen k úspěšné reintegraci, ale vhodným působením také ke snížení recidivy.

Probační domy úspěšně fungují také v některých evropských státech nebo v Kanadě. V České republice první dům tohoto typu sloužil více než rok v Ostravě, v příštích několika letech by mohl být zrealizován další takový probační dům. Jedním z možných měst, kde by se tento projekt uskutečnil, je Písek. Kapacita tohoto probačního domu by měla být 20 osob (Malotová, 2019, online).

Cílem tohoto projektu je, aby Probační a mediační služba pro obyvatele probačního domu vytvořila podmínky, kterými je bude motivovat k práci v píseckých firmách, a aby jim poskytla takové služby, které jim usnadní návrat do původních bydlišť po skončení jejich pobytu v probačním domě. V píseckém probačním domě nebudou ubytováni lidé, kteří byli odsouzeni za násilnou trestnou činnost (Malotová, 2019, online).

3.2 Sociální kurátor

Sociální kurátor je sociálním pracovníkem, jehož naplní práce je především poskytování sociálních služeb a dávek, a to ve spolupráci s dalšími institucemi. Současně funguje jako poskytovatel nebo zřizovatel sociální, právní nebo psychologické pomoci těm osobám, kterým hrozí sociální vyloučení nebo chudoba vlivem náročné životní situace (Gojová, 2009, s. 11). Z hlediska legislativního ukotvení je pozice sociálního kurátora vymežována zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

V kontextu s postpenitenciární péčí sociální kurátor spolupracuje s klientem v konfliktu se zákonem po propuštění z výkonu trestu (spolupráce ale může probíhat již ve výkonu trestu odnětí svobody). Sociální kurátor napomáhá svým klientům, aby v rámci reintegrace přešli sociální exkluzi a aby k samotné reintegraci docházelo co možná nejefektivnějším způsobem.

Kompetence sociálních kurátorů v rámci přímé práce s klientem působí v oblasti přenesené působnosti, tzn. v oblasti výkonu státní správy, která je zajišťována obecními úřady obcí s rozšířenou působností (Gojová, 2007, s. 25). Úkoly sociálních kurátorů sice mají charakter probační činnosti, ale od standardní činnosti probačních úředníků a asistentů se liší v tom, že kontakt osob se sociálními kurátory je dobrovolný, neuložil ho soud. Jde tedy o obligatorní probační dohled a pomoc (Černíková, 2008, s. 102–103).

Sociální kurátor může potenciální klienty sám vyhledávat a kontaktovat. V rámci této činnosti je informuje o případných možnostech navázání spolupráce a zároveň upozorňuje na práva, ale také povinnosti, které je klient povinen v případě navázání spolupráce dodržovat. Gojová (2007, s. 26) uvádí, že při vyhledávání potenciálních klientů může sociální kurátor využívat také informace od spolupracujících organizací, a to např. od Probační a mediační služby, od nestátních neziskových organizací nebo od Policie České republiky.

Vedle toho, že sociální kurátor rozhoduje o přiznání, popřípadě výši mimořádné okamžité pomoci z důvodu ohrožení osoby sociálním vyloučením, poskytuje především sociální poradenství, které spočívá zejména:

- v možnosti ubytování, ve vyřízení osobních dokladů (např. občanský průkaz, rodný list, pas), ve variantách vývoje a následků životní situace;
- ve vyřizování dávek pomoci v hmotné nouzi, v odkazování na další sociální služby, aktivity, zdroje pomoci;
- v poskytování sociálních služeb a ve využívání běžně dostupných zdrojů pro zabránění sociálního vyloučení;
- v poskytnutí poradenství v oblastech práva, sociálních systémech, psychologie, vzdělávání, zaměstnání (Gojová, 2007, s. 25–27, Gojová, 2009, s. 213).

V rámci svého působení se může sociální kurátor setkat s rizikovými situacemi rozdílného charakteru. Šaroch (2009, s. 268) tato rizika člení na to, odkud riziko vychází (ze strany klienta / z prostředí, ve kterém se klient a kurátor nacházejí), podle intenzity (slovní útok / fyzický útok) a na rizika vznikající z nedostatečných zkušeností pracovníka, z jeho nedostatečných odborných znalostí. Aby se stal sociální kurátor kvalitním odborníkem, který je dlouhodobě schopen plnit své povinnosti, měl by být schopen možná rizika předvídat, pokud možno se jim vyvarovat a v případě, že k rizikové situaci dojde, by měl disponovat schopnostmi vyřešit ji tak, aby nedošlo k poškození práv klienta ani sociálního kurátora samotného.

3.3 Nestátní neziskové

Nestátní nezisková organizace (NNO) je nezisková organizace, která není zřizovaná státem a je tedy na státu nezávislá. Je určena k obecně prospěšné činnosti nebo k neziskové činnosti pro soukromý prospěch (Nestátní neziskové organizace (NNO), © 2017–2021, online). V kontextu postpenitenciární péče s klienty v konfliktu

se zákonem NNO často poskytují sociální služby zaměřující se především na úspěšnou reintegraci. Vedle sociálního poradenství to může například být informační servis, asistenční služby a doprovody, pomoc při zprostředkování léčby nebo stabilizace klienta v krizi.

Většina NNO usiluje o navázání spolupráce s klienty již během výkonu trestu odnětí svobody. Sociální pracovníci dochází do věznice za svými klienty, s nimiž již v penitenciárním procesu pracují na představě života po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Pokud je v rámci této spolupráce působeno na správné aspekty, z nichž rizikové chování vedoucí ke konfliktu se zákonem vychází, může to posílit klientovu motivaci a posílit jeho resilienci vůči dalším negativním vlivům nejen v rámci výkonu trestu odnětí svobody, ale také po propuštění klienta.

Pokud spolupráce ve výkonu trestu odnětí svobody není možná, fungují tyto služby také v rámci postpenitenciární péče. Sociální pracovníci poskytují služby v oblasti prevence před neúspěšnou reintegrací, případně recidivou. Mezi klienty nejčastěji využívanou službu patří dluhové poradenství, kdy pracovníci seznámí klienty s jejich možnostmi státní podpory, zmapují možnosti samotného klienta (podpora rodiny, vlastní finance) nebo individuální doprovázení, kdy sociální pracovník doprovází klienta např. na úřad práce, k lékaři nebo při prohlídkách bytů.

Zásady NNO pracujících s klienty v konfliktu se zákonem se mírně odlišují, obecně však lze shrnout, že fungují na těchto principech:

- přístupnost (princip rovných příležitostí) – služba je veřejně přístupná bez rozdílů pohlaví, národnosti, rasy, náboženského vyznání, politického přesvědčení, fyzického nebo psychického zdraví, právního nebo společenského postavení a socioekonomických možností;
- individuální přístup – veškeré služby jsou poskytovány s akcentem na kontinuální péči a s ohledem na individuální potřeby uživatele služby v rozsahu, který odpovídá míře jeho schopností;
- odbornost – pracovníci služby splňují kritéria zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách;
- anonymita a mlčenlivost – uživatel služby má právo využívat službu anonymně, pracovníci jsou vázáni mlčenlivostí, to znamená, že neposkytují informace o uživateli služby třetím osobám bez jejich souhlasu;
- bezplatnost (Společnost Podané ruce, © 2021, online).

4 Procesy ovlivňující postpenitenciární péči

Postpenitenciární péči ovlivňuje řada procesů. Pro účely této práce byly vybrány výkon trestu odnětí svobody jakožto proces penitenciární péče, reintegrace, tedy proces pro tuto práci klíčový, a recidiva, riziko opětovného páchaní trestné činnosti, na které je pohlíženo jak z pohledu prevence, tak z pohledu práce s recidivisty.

4.1 Výkon trestu odnětí svobody

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody vymezuje v § 2 hlavní zásady výkonu trestu: Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti. S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a, pokud to doba výkonu trestu umožní, aby se podporovaly takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní jim vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem (Zákon č. 169/1999 Sb., © 2010–2021, online).

Lze tedy říci, že v rámci výkonu trestu odnětí svobody by všemi pracovníky věznic mělo být dbáno na osobnost odsouzeného takovým způsobem, aby nebyla narušována jeho důstojnost. Výkon trestu omezuje odsouzeného svobody do takové míry, aby byla ochráněna společnost, a v rámci penitenciárního procesu působí na odsouzeného tak, aby došlo k přehodnocení jeho dosavadního způsobu života, či k nápravě v takových oblastech jeho chování, které jsou považovány za delikventní, tzn. odchylující se od všeobecně platných norem. Po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody by měl propuštěný disponovat takovými schopnostmi, aby nadále nepředstavoval pro společnost riziko.

To potvrzuje také vymezení účelu trestu v § 1 zákona 169/1999 Sb.: „*Účelem výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „trest“) je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchaní trestné činnosti*“ (Zákon č. 169/1999 Sb., © 2010–2021, online).

Na osobnost a potřeby vězňů se ve svém pojetí účelu výkonu trestu odnětí svobody blíže zaměřuje Bajcura (1999, s. 92), který ho spatřuje v „...zacházení

s odsouzeným, které směřuje k tomu, aby měl odsouzený možnost pracovat, kulturně se rozvíjet a vzdělávat, aby našel uspokojení v práci, v prospěšném využívání volného času a ve slušném soužití se všemi ostatními lidmi.“

Cílem trestu odnětí svobody je na jedné straně ochrana společnosti před kriminálním jednáním, na straně druhé změna chování pachatele a jeho odrazení od další kriminální činnosti. Trest by měl mít také odstrašující efekt pro lidi, kteří by o trestné činnosti uvažovali (Vágnerová, 2014, s. 747).

V kontextu s výkonem trestu odnětí svobody se často uvádí také principy, kterým by se měly jednotlivé věznice při práci a jednání s odsouzenými řídit. Dle Hály (2006, s. 7–9) se jedná o tři principy, které se ve vězeňství ve 21. století uplatňují:

- princip humanizace (zajištění lidských práv a svobod odsouzených);
- princip účinnosti (snižování míry recidivy u odsouzených, kteří se účastní některých terapeutických programů nebo speciálně výchovných aktivit programů zacházení);
- princip bezpečnosti (vězení by mělo být bezpečné jak pro odsouzené, tak také pro zaměstnance věznice, návštěvy, obhájce apod.).

Výše uvedené principy jsou jen základními prvky, které by se v rámci výkonu trestu měly uplatňovat jak z pozice příslušníků Vězeňské služby, tak také z řad odborných pracovníků.

Podle právních norem je na trest pohlíženo jako na projev odmítnutí určitého chování, svými psychosociálními důsledky však na jedince fakticky funguje jako zavržení člověka, který takto jednal, a je proto vyloučen ze společnosti. Takový jedinec získává roli odsouzeného, která představuje závažné sociální stigma, je umístěn do příslušné věznice a zbaven svobody (Vágnerová, 2014, s. 746). V souladu s etiketizační teorií (teorií labellingu) zůstává odsouzenému nálepka „pachatele“ také po propuštění z výkonu trestu a toto společenské vnímání propuštěnému značně znesnadňuje reintegraci, přispívá k případné sociální exkluzi a zvyšuje riziko recidivy.

Pobyte ve vězení znamená ztrátu svobody, a s tím je spojeno strádání v oblasti mnoha dalších potřeb. Člověk ve výkonu trestu se může jen minimálně samostatně rozhodovat, stává se pasivním objektem působení tohoto systému. S tím souvisí také skutečnost, že s pobytem ve vězení ztrácí trestaný člověk většinu svých rolí. Jeho vztahy s blízkými lidmi se narušují, či dokonce rozpadají (pokud je vůbec kdy měl).

Ztrácí mnohé vědomosti, dovednosti a návyky, které jsou užitečné pro život na svobodě, a získává nové, jež nemusejí být vždycky žádoucí (Vágnerová, 2014, s. 746).

Získávání nových návyků v kontextu výkonu trestu odnětí svobody souvisí s tzv. prizonizací, tedy adaptací na vězeňské prostředí, které zahrnuje také druhý život ve vězení – pozice odsouzeného v horizontálním, ale také hierarchickém žebříčku.

Vnucenou, aktuálně dominantní rolí odsouzeného, je role trestaného, vyloučeného ze společnosti. Ve výkonu trestu odnětí svobody může trpět nudou, ponižováním a násilím jak ze strany spoluvězňů, tak personálu. Získané zkušenosti mohou ovlivnit jeho život i po skončení výkonu trestu. Pobyt ve vězení jej může změnit tak dokonale, že nebude schopen začít znovu sám a bez podpory žít standardním a pro okolí přijatelným způsobem (Vágnerová, 2014, s. 746).

Je však nutné podotknout, že stejně, jako se odsouzený může ocitnout v roli „slabého článku“ ve vězeňské hierarchii, může si stejně tak vybudovat pozici dominantního jedince. Na to, jakou neformální roli odsouzený v rámci druhého života ve vězení zaujme, nejčastěji rozhodují tři základní faktory: fyzická síla, schopnost psychologické manipulace, vězeňská historie.

4.2 Reintegrace

Reintegrací se pro účely této práce rozumí znovuzачlenění jedince po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody zpět do společnosti.

Jak bylo uvedeno výše, příprava na reintegraci je započata již během výkonu trestu odnětí svobody, tedy v rámci penitenciární péče. Stále více je kladen důraz na práci s vězněnými osobami umístěnými ve výstupních odděleních, dále pak reintegračním programům, které jsou pro vězně po propuštění často realizovány občanskými neziskovými organizacemi.

Do výstupních oddělení se umísťují ti odsouzení, kteří se připravují na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Toto oddělení je specifické zejména volnějším režimem a takovou prací s odsouzenými, která je zaměřena na přípravu na samostatný způsob života mimo věznici. Výstupní oddělení by mělo plnit zásadní roli v reintegraci odsouzeného bezprostředně po výstupu z věznice, zejména by pak mělo odsouzeného podporovat v odpovědnosti a samostatnosti a zároveň mu poskytnout základní rámec kompetencí nutných k životu na svobodě (Valeš, 2008, s. 51).

Mezi zásady zacházení s odsouzenými řadí Černíková (2008, s. 104) také zásadu reintegrace, skrze niž je vyžadován požadavek, aby veškeré úsilí a celý způsob výkonu trestu, jež jsou v zacházení s odsouzenými uplatňovány, směřovaly k sociální reintegraci odsouzeného. Zásada sociální reintegrace je příznivěji naplňována u odsouzených, kteří:

- mají sociální zázemí, udrželi si vztahy s rodinou, přáteli, kteří na ně mají dobrý vliv;
- mají určitou úroveň profesní přípravy (dokončený určitý stupeň vzdělání) a profesní dovednosti, které poskytují větší možnost získat zaměstnání;
- došli k určitým pozitivním změnám v pohledu, postoji a regulaci faktorů, okolností majících vztahnost k spáchané trestné činnosti;
- jsou si vědomi svých problémů – mají nadhled nad svými nedostatky, chtějí je změnit a žádají odbornou pomoc (např. kurátor, specializovaná poradenská pomoc,...);
- jsou schopni přijímat nové podněty, poznatky a zapracovávat je do svého života.

Mühlpachr (2003, s. 51) k reintegraci uvádí, že je zvláštní pozornost věnována resocializačním programům těch odsouzených, jimž je třeba výrazně pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro návrat do občanského života.

Resocializací se, podle Sochúrka (2007b, s. 31), rozumí složitý proces nápravy a změny neuspokojivé socializace, která se v penitenciárních podmínkách nazývá též „korektivní socializací“ či „penitenciární resocializací“. Používá se proto, aby se odlišila od resocializace u jedinců, kteří sice mají problém se socializací, ale ne natolik, aby jejich nedostatečná socializace vyústila v páchaní trestné činnosti.

Přirozeným zdrojem sociální opory pro jedince v tísní bývají jeho nejbližší lidé, zpravidla rodina (Mareš, 2012, s. 36). Pokud je propuštěnému vězni rodina oporou, stává se pro něj tato skutečnost dobrou motivací, a právě motivace bývá pro osoby propuštěné z výkonu trestu klíčová.

Přijmutí člověka nazpět mezi sebe, do svého života, mu pomůže snáze překonat všechny nepříjemnosti, které se objeví a kterých nemusí být málo. Jde nejen o získání práce a udržení se v ní, ale také o zvládnutí reakcí okolí, které bývají mnohdy negativní (Spolek Lighthouse, © 2019, online).

Pokud se osoba propuštěná z výkonu trestu odnětí svobody setká po svém propuštění s negativními reakcemi, popřípadě s nepřijetím, mohou problémy související s neúspěšnou reintegrací zasahovat do několika oblastí, ve kterých propuštění vězni často opakovaně selhávají. Jedná se především o problémy související se socializací, s duševním zdravím a s kriminalitou. Všechny tyto aspekty mohou vést až k sociální exkluzi (sociálnímu vyloučení) nebo recidivě.

K sociální exkluzi může přispět také nedostatek finančních prostředků, který značně ztěžuje (mnohdy až znemožňuje) zajištění obydlí a obživy, nebo nedostatečné vzdělání a znalosti, popřípadě znalosti zastaralé – to se projevuje například při déle trvajících trestech, kdy znalosti, s kterými odsouzený do vězení přicházel, nejsou dostačující k životu po propuštění (například z důvodu technologického pokroku). Dalším aspektem znesnadňujícím reintegraci je diskriminace, kterou chápeme jako rozdílný přístup – většinou s negativní konotací – na základě nějaké specifické odlišnosti. To se může promítnout například v pracovním kolektivu.

Otázky pozitivní motivace a důsledků neúspěšné reintegrace byly součástí výzkumného šetření, a jsou tak blíže specifikovány v empirické části této práce.

4.3 Recidiva

Recidiva je zjednodušeně řečeno opakovaná trestná činnost páchaná těmi, kdo již byli ve vězení (Giddens, 2013, s. 889). Z etymologického hlediska pochází pojem „recidiva“ z latinského termínu „recidivus“, který lze přeložit jako „obnovený“ nebo „vracející se zpět“, a také slovesného tvaru tohoto latinského termínu – „recido“, jež lze chápat jako „obnovit“ nebo „padnout zpět“ (Kábrt, Kucharský, 2000, s. 430).

Pojem „recidiva“ v širším pojetí zahrnuje opětovné páchání trestné činnosti, a to bez ohledu na její povahu. Za recidivu v užším pojetí je považována skutečnost, kdy pachatel spáchá tentýž trestný čin nebo trestný čin druhově shodný (Kuchta, Válková, 2005 s. 800). Penologické pojetí recidivy pak eviduje pachatele, kteří byli již dříve vězněni (Veteška, Fischer, 2020, s. 152).

Recidiva představuje závažný společenský problém, který má řadu rizik: ať už v oblasti ekonomicko-právní, nebo pak edukačně-motivační. Prevenci je věnována dlouhodobá koncepční pozornost ze strany zainteresovaných (státních) orgánů, v tomto

případě zejména ze strany Vězeňské služby České republiky a Ministerstva spravedlnosti České republiky (Veteška, Fischer, 2020, s. 152).

Z hlediska oblasti ekonomické se jeví jako velmi problematická otázka finanční. Propuštěný vězeň vychází z výkonu trestu odnětí svobody jen s minimálním finančním obnosem (nejčastěji se pohybujícím v rozmezí 4 – 12 000 Kč) a v případě, že nemá možnost bydlení (např. u rodiny, u přátel), je tato částka při současných cenách pronájmů zcela nedostatečnou.

U recidivistů jsou pak běžné tresty často neúčinné, a to především z toho důvodu, že jsou již na život ve věznici adaptováni a chybí jim motivace ke změně chování i stylu života (Vágnerová, 2014, s. 747). K adaptaci na vězeňské prostředí dochází během prizonizace, která sehrává důležitou roli v redefinici statusu nově odsouzeného.

V rámci prizonizace dále dochází k modifikaci ega odsouzeného a ke kvalitativní proměně jeho identity. Jedná se o proces, jehož vyvrcholením je začlenění se do vězeňské subkultury vyznačující se vedle dodržování formálních pravidel také jejich porušováním v rámci tzv. druhého života odsouzených (Lochmannová, 2020, s. 72).

Pokud se jedná o jedince, jenž nedisponoval sociálními návyky a dovednostmi ani před spácháním trestného činu, bývá u něj schopnost adaptace na vězeňské prostředí a podmínky vyšší, a to především v případě, že si v rámci tzv. druhého života ve vězení vybuduje pozici, která určitým způsobem uspokojuje jeho potřeby. S vyšší adaptabilitou na toto prostředí je pak vyšší také riziko recidivy – zatímco v běžném životě se tento jedinec adaptovat na sociální normy a pravidla nedokázal, podařilo se mu najít své místo v rámci vězeňské subkultury.

Nejrizikovějším obdobím pro recidivu je udáváno především prvních 6 měsíců po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Naprostá většina recidivujících pachatelů se dalšího trestného činu dopouští v průběhu 2 let po propuštění.

Důležitým aspektem zvyšujícím riziko recidivy je nízká míra pocitu viny, popřípadě jeho absence. Značná část trestanců, především recidivistů s narušenou osobností, pocitu viny nemá. Nejsou ochotni akceptovat, že trest je důsledkem jejich činu, že je projevem spravedlnosti (ve smyslu sankce za nerespektování pravidel), a nikoli výrazem zvlé společnosti (Vágnerová, 2014, s. 747).

Přijetí odpovědnosti za své jednání je častým tématem nejen penitenciární, ale také postpenitenciární péče. V případě, že jedinec tuto odpovědnost nepřijme a obviňuje společnost za své nespravedlivé odsouzení, riziko recidivy se u takového jedince zvyšuje.

5 Výzkumné šetření zaměřené na problematiku postpenitenciární péče z pohledu sociálních pracovníků

Teoretická část této bakalářské práce poskytuje vhled do problematiky reintegrace skrze odbornou literaturu, a to s důrazem na důležitost kontinuity penitenciární a postpenitenciární péče. Výzkumné šetření zkoumá otázku reintegrace z pohledu sociálních pracovníků spolupracujících s klienty v konfliktu se zákonem během výkonu trestu odnětí svobody i po jejich propuštění.

5.1 Metodologie

Cílem výzkumného šetření je zjistit pozitivní a negativní aspekty ovlivňující reintegraci, a to z pohledu 4 sociálních pracovníků, které jsou s klienty v konfliktu se zákonem v úzkém kontaktu.

Pro toto výzkumné šetření byly stanoveny 3 výzkumné otázky:

1. Jaké aspekty mají pro člověka v rámci reintegrace podpůrný vliv?
2. Jaká oblast je z pohledu reintegrace nejproblematictější?
3. Jaké metody sociální pracovníci využívají v rámci prevence recidivy?

Pro sběr dat byla zvolena kvalitativní strategie, pro niž jsou dle Gavory (2000, s. 142) hlavními charakteristickými rysy dlouhodobost, intenzivnost a podrobný popis. Dle Hendla (2016, s. 5) je základní zaměření kvalitativního výzkumu dáno relativně obecnými otázkami, a ne hypotézami, které se mají testovat. Jak se výzkum rozvíjí, otázky se postupně upřesňují nebo se generují nové, které probíhající šetření podrobně specifikují.

Kvalitativní výzkumné šetření bylo vedeno polostrukturovaným rozhovorem. Rozhovor je výzkumnou metodou, která se vyznačuje interpersonálním kontaktem (Gavora, 2010, s. 142). Tohoto požadavku bylo dosaženo, avšak vzhledem k opatřením zavedeným kvůli panující pandemii covid-19 byly všechny rozhovory vedeny skrze videohovory přes platformu Skype, a to od 8. do 22. prosince roku 2020.

Informantky byly osločovány cíleně na základě kontaktů uvedených na webové stránce vybrané nejmenované organizace poskytující mj. sociální péči klientům v konfliktu se zákonem. Žádost o rozhovor byla zaslána osmi sociálním pracovnícím, z nichž čtyři souhlasily, že rozhovor poskytnou. Všechny čtyři informantky byly seznámeny s podmínkami vedení rozhovoru a ujistěny o zachování anonymity jak jich

samotných, tak také organizace, v které působí. Z tohoto důvodu nejsou uvedena ani křestní jména respondentek, ani jméno samotné organizace.

Informantkám bylo položeno 6 tazatelských otázek. Vzhledem k nutné konkretizaci některých témat nebo v průběhu vyvstalým dotazům byly však do původně připraveného strukturovaného rozhovoru průběžně zaznamenávány doplňující otázky a odpovědi. Skrze tazatelské otázky byly mapovány pozitivní aspekty mající vliv na úspěšnou reintegraci, podpůrné služby, jež sociální pracovníce skrze domovskou organizaci nabízí, komunikační úskalí, s nimiž se sociální pracovníce se svými klienty potýkají, nejproblematictější oblast adaptace v rámci reintegrace, důvody vysoké míry recidivy a postupy, jimiž se sociální pracovníce snaží recidivě u klientů předcházet.

5.2 Analýza a interpretace výsledků šetření

V rámci této kapitoly budou zanalyzovány výsledky získané z kvalitativního šetření. Na základě stanovených výzkumných otázek byly vytvořeny tři kategorie:

- Kategorie č. 1 – Aspekty mající pro člověka v rámci reintegrace podpůrný vliv,
- Kategorie č. 2 – Nejproblematictější oblast reintegrace,
- Kategorie č. 3 – Metody využívané sociálními pracovníky v rámci prevence recidivy.

V těchto kategoriích budou za pomoci otevřeného kódování interpretovány odpovědi informantek, které nejvíce vystihují povahu a účel výzkumných (popřípadě také tazatelských) otázek.

Kategorie č. 1 – Aspekty mající pro člověka v rámci reintegrace podpůrný vliv

Kategorie č. 1 *Aspekty mající pro člověka v rámci reintegrace podpůrný vliv* zodpovídá výzkumnou otázku: ***Jaké aspekty mají pro člověka v rámci reintegrace podpůrný vliv?***, pod kterou byly zařazeny dvě tazatelské otázky: *Co bývá pro osoby propuštěné z výkonu trestu pozitivní motivací vedoucí k úspěšné reintegraci?* a *Jaké podpůrné služby nabízí Vaše organizace?*. Je důležité uvést, že všechny informantky shodně zhodnotily tazatelskou otázku č. 1 jako příliš obecnou. Po bližší specifikaci významu této otázky však byly odpovědi informantek poměrně určující.

Znění konkrétních odpovědí na tazatelskou otázku č. 1: *Co bývá pro osoby propuštěné z výkonu trestu pozitivní motivací vedoucí k úspěšné reintegraci?* byly následující:

„...záleží na konkrétním jedinci: zda má podporu rodiny, zda má možnost ubytování, zda má nějaké finanční prostředky, dále pak zda se jedná o prvotrestaného, či o recidivistu, záleží také na délce trestu... (...) ...co se týká reintegrace, pokud je nějaká funkční rodina, která toho člověka podporuje, tak je to ta nejlepší vlastně cesta a je to možná ta nejvíc, jedna z nejvýznamnějších pozitivních motivací, mít tam oporu v těch členech rodiny... (...) ...možná jako jistoty, mě napadají, mít nějakou jistotu fakt toho bydlení, zaměstnání a podpory, mít podporu... podporu rodiny... (...) vnitřní drive toho člověka...“ (Informantka 1)

„...minimálně, že ví, kam maj jít, že už vlastně něco je vlastně konkrétní odkaz, podle mě tam je jako s nějakou vlastní nabídkou, takže tohle velmi dobré, když je v těch navazujících službách, když tohle je jako podpořeno. Potom... pozitivní motivací bývá hodně, když je práce, bydlení, takže vlastně i takový věci, který jako jim pomůžou se odpíchnout, protože to je nejvíc jako trápí, víceméně... (...) ...samozřejmě pak, když je to rodina, ale řekla bych, když je to funkční rodina. Ale u tý rodiny jakoby tam je otázka, pokud je to funkční rodina, aby to vedlo fakt jako k dobré integraci nebo reintegraci, a když je to jako rodina, která je sama problémová, tak to je problém, to k reintegraci nevede... (...) ...my pracujeme tak, že už je k něčemu zavazujeme, to znamená nějaký závazek o budoucí spolupráci, bych řekla trošku, jako když podepisujete smlouvu o smlouvě budoucí...“ (Informantka 2)

„...ono hrozně moc záleží případ od případu, jo?... (...) My máme primárně (...) cílovou skupinu klientů, kteří mají zkušenosti s návykovými látkami, takže ono se to tam jako do značné míry odvíjí právě od toho jejich současného vnímání té závislosti, jestli jsou třeba rozhodnutí abstinovat... (...) ...obrovský motivátor pro ty osoby je nějaké sociální okolí. Hrozně často se setkávám jakoby s tou nejbližší rodinou, primárně samozřejmě manželky, partnerky, přítelkyně, popřípadě třeba družky, se kterými maj děti, a ty děti, to si myslím, že je taky hodně pozitivní pro ty odsouzené...“ (Informantka 3)

„Za mě a ze zkušenosti to bývá většinou ten faktor, že se nechtějí vrátit zpátky, nějaká dost silná negativní zkušenost z výkonu trestu, která jako vede k tomu, že se vrátit zpátky do toho výkonu trestu, vrátit nechtějí a taky to, že mají třeba rodinu,

mají děti, hodně velký jako motivátor bývá pro, pro lidi po výkonu trestu opravdu to, že mají ty děti a chtějí se s nimi, s nimi vidat, chtějí být součástí jako jejich života a nějakým způsobem se podílet třeba na jejich výchově... (...) ...taky to, že tam mají jako spoustu času, aby přemýšleli a spousta z nich si uvědomí, že jako jo, to, co udělali, nebylo oukej, jo? Že tam fakt jako se dostanou do takovýho toho sebeponoření a sebezamyšlení se nad sebou a je to v tom jako, že chtějí začít v podstatě znova... (...) ...třeba co ty lidi jako oceňují, jak potom třeba je taková ta svoboda v takových jako základních a naplňování základních potřeb, jako třeba, že si můžou vybrat, co si dají na jídlo, že si můžou vybrat, kam dneska večer půjdou, nebo jestli se půjdou jako projít, že mají fakt jako tu svobodu toho rozhodnutí najednou. Ta svoboda je jako silně motivační faktor, rodina je silně motivační faktor a pak je silně motivační faktor to, že se nechceme vrátit do cely...“ (Informantka 4)

Konkrétní odpovědi na tazatelskou otázku č. 2: *Jaké podpůrné služby nabízí Vaše organizace?* zněly následovně:

„...je to poradenství zaměřené potom aj na prevenci relapsu... (...) ...adiktologický poradenství s prvky terapie... (...) ...dluhovou problematiku... (...) ...odborné sociální poradenství (...), pokud ten člověk by potřeboval nějaké jako nácviky, co se týče počítače, co se týká toho zaměstnání, tak jsem schopná mu to dát jakoby v základu, ale spíš by tam mělo být gró to poradenství, a už potom přemýšlím, na jakou službu jinou ho odkážu, kdyby opravdu potřeboval nějaký třeba počítačový kurz, a radši ho odkážu třeba na úřad práce...“ (Informantka 1)

„My to máme několik typů pomoci po propuštění. Může to být krátkodobý, jednorázový, pomoc informací, rada, sociální/materiální pomoc, to znamená nějaký věci z hygieny, z potravinové banky, takový jako věci, který můžeme dát, to je hodně, hodně podpůrný... (...) ...pak samozřejmě psychickou podporu, zklidnění, pomoci ty věci jako řešit, uspořádat. Děláme doprovázení, jakoby asistenční služba ke všemu, co je potřeba, já nevím: úřady, sociálka, kurátor, probačka, ale i doktor, my i pomůžeme, jako máme trošku tak jakoby i, se snažíme mít, aktuálně aspoň pár kontaktů na doktory, ať už na specialisty, nebo obvodáky, který byli ochotni je přijmout. Pak samozřejmě bydlení: ubytovny, azyláky, potom co mají (název organizace), co nabízejí za ubytování, takže vlastně tohle, a pak samozřejmě pomoc při hledání práce... (...) ...a pak samozřejmě individuální doprovázení, prevence relapsu, motivace, podpora motivace, řešení akutních problémů, jo? Máme tam taky protisuičidní podporu,

*to taky se děje... (...) ...snažíme se je vést k tomu, když je třeba někdo motivovanej a maká, tak vlastně najednou všichni po něm chtějí: tohle musíš a tohle a tohle, a samý povinnosti. Tak my se jim snažíme dávat i nějakou podporu, my tomu říkáme jakoby socioterapie, to znamená podporu, já nevím,... třeba vstupenku někam, samozřejmě, teďkon je to omezený, ale bylo to na bazén, do posilovny, do kina nebo i průkazku do knihovny,... a zas je to velmi individuální, co každé chce a potřebuje...“
(Informantka 2)*

„...jsou to vlastně ty základní oblasti ze sociální sféry, to znamená, ať je to hledání ubytování, hledání zaměstnání, vyřizování třeba dávek v hmotné nouzi, jo? Záleží na tom, co ten klient potřebuje. Když bych to vzala... dluhová oblast ještě samozřejmě je hodně velká a pak samozřejmě ta adiktologická... (...) ...jsme schopni s klientem prostě projet inzeráty bydlení, jsme schopni poskytovat asistenci, doprovody...“ (Informantka 3)

*„Tak já vedu vlastně Probační a resocializační program, který je zaměřený právě na resocializaci a takovou jako podpůrnou práci lidí, kteří jsou buď podmíněně odsouzení, nebo podmíněně propuštění... (...) ...klient se má podrobit programu, kterej je zaměřenej na resocializaci a ukotvení změn v chování, nebo že se má klient podrobit programu, kterej je zaměřenej na finanční gramotnost a případně se tam řeší aj trochu to násilné chování... (...) ...Potom je to na návrh probační a mediační služby... (...) ...když jako oni vidí, že ten člověk v něčem fakt jako začíná pokulhávat, tak ho doporučí mně, my se zkontaktujeme, a potom vlastně jako řešíme ty hlavní témata, anebo, třetí vlastně způsob, jakým se ke mně ten člověk může dostat, je, že si to zvolí vlastně dobrovolně, jo? Že třeba sám jako cítí, že chce nějakou jako podporu, potřebuje si popovídat nebo probrat a posunout se v některých těch věcech, mají tady k dispozici, kromě teda mýho času (smích), telefon, internet,... (...) ...takže tady mají fakt jako bezpečnej jako prostor si všechny tyhle věci jako probrat a nějakým způsobem se zase jako stabilizovat. Takže jsou i klienti, kteří opravdu jako tuhle podporu jako potřebují, je to pochopitelný, a tím pádem si nás jako vyhledaj nebo mě vyhledaj jako samostatně a já jsem taková jako „berlička“, já tomu říkám fakt jako „berlička“ k tomu, aby oni se buď do toho výkonu trestu nedostali znovu, anebo aby do něho vlastně jako vůbec, vůbec nešli, v případě, že jsou tady jako dobrovolně...“
(Informantka 4)*

Kategorie č. 2 – Nejproblematičtější oblast reintegrace

Nejproblematičtější oblast reintegrace je druhou kategorií, jež byla vytvořena na základě odpovědí dotazovaných informantek. **Kategorie č. 2** zodpovídá výzkumnou otázku: ***Jaká oblast je z pohledu reintegrace nejproblematičtější?***, do níž byly zařazeny dvě tazatelské otázky, konkrétně: *S jakými úskalími se potýkáte v přímé komunikaci s lidmi propuštěnými z výkonu trestu?* a *V jaké oblasti mají lidé propuštění z výkonu trestu nejvíce problém se adaptovat a proč?*

Konkrétní odpovědi vztahující se k tazatelské otázce č. 3: *Jaká oblast je z pohledu reintegrace nejproblematičtější?* jsou následující:

„Ono záleží, jakou tu výbavu má ten člověk, a teď to myslím vyloženě i na té intelektuální bázi... (...) ...hrozně moc záleží i na té intelektové stránce toho člověka, s kterým se do toho kontaktu dostáváme. A jako že se opravdu dostáváme. A někdy to ani není daný tím, že by ten intelekt byl daný biologicky, ale někdy je to opravdu daný, že ti lidi jsou z těch špatných rodin, ta rodina je zavrhla a v podstatě jim nedala a nerozvíjela ty jejich vědomosti, dovednosti, prostě to, co tam ty vlohy má, ten člověk, jo? A tam je to prostě trošičku náročnější. I co se týká té komunikace, i co se týká vůbec reintegrace a té spolupráce s nimi. Bohužel ten intelekt je něco, co i kvůli tomu prostě selhávají... (...) ...Ani ne v té komunikaci, ale co se týká toho poradenství, umět jim to jakoby vysvětlit, aby oni to vlastně pochopili, a aby neselehávali... (...) ...lidi za vámi přicházejí s tím, že je to, jak už jsem říkala, dobrovolná služba, tak oni přicházejí vlastně s tím, že vlastně chtějí pomoci, nějakým způsobem. Ano, někdy v tom jakoby komunikačním jako ranku může nastat nějaká frustrace, kdy se ten člověk tak jako rozechvěje a začne být tak jakoby frustrovanéj těma všema jako problémama, že třeba jakoby zvýší hlas nebo to jako dává projevama takovýma jako gestama, že by si člověk jako řekl, aha, tady už bych si mohla začít dávat pozor, ale ono to většinou není směřovaný vůči tomu pracovníku, většinou je to takovej fakt ten náboj jako emocií, že ten člověk se fakt jako zlobí, dejme tomu, na tu společnost, na ty možnosti, že nemá, někdy se možná zlobí i sám jako na sebe, že to jako neprohlídl, že se jako nesnažil, jo, tam jsou fakt jako nuance, drobný, a když tohle jako víte a ustojíte a umíte si to vykomunikovat a upozornit na to, tak já, já osobně nemám pocit, že bych se vyloženě s tou agresí často setkávala, a když, tak si to nějakým způsobem v tom procesu pojmenujeme, na co se vlastně jako hněváme, na co se zlobíme, a jestli

vlastně s tím něco můžeme dělat. Takže asi nějakým způsobem takhle já pracuju s agresí u těch lidí...“ (Informantka 1)

„...v tý komunikaci je to vlastně o tom, jak si k těmhle lidem najít jako cestu, protože oni dost často nedůvěřují, takže vlastně... a k důvěře je to velká cesta, takže jak vlastně s tím pracovat v těch limitech, který to má, a jak vlastně postupně tam vytvářet ten prostor, aby se tam vytvořil nějaký ten profesionální vztah, u těch klientů v dlouhodobý péči. A samozřejmě... já nevím, v komunikaci... občas jakoby nerozuměj tomu, co jim říkáme, takže vlastně je potřeba si to ověřovat, jak tomu chápou, občas tomu můžeme – a na to podle mě obecně ta sociální práce hodně dbá, i ty standardy – aby si člověk ověřoval, jak klient pochopil, aby klient byl účasten, co se děje, aby za něho nerozhodoval ten pracovník,... vlastně je to otázka i přebírání zodpovědnosti, takže vlastně nepřebírat za klienta zodpovědnost, fakt ho do toho vtahovat, i když ti klienti k tomu hodně vybízejí, v podstatě. Bud' nedůvěřují, anebo se dávají hrozně všanc. A mají tendenci jakoby všechno přehodit na toho člověka... (...) ...to jsme se setkali s agresivně nátlakovým. Napište mi zprávu takovou a takovou, v podstatě, jo? Ale tam jsou jasné mantinely, tohle neděláme... (...) ...a pak je důležitý, jestli jsou pod vlivem, nebo ne. Oni jsou hodně často i pod vlivem a máme pravidlo, že k nám nechodí pod vlivem. Když přijdou pod vlivem, tak se udělá jen nezbytný poradenství a nezbytný kontakt nějaký a spíš domluva nového termínu a odchod...“ (Informantka 2)

„...asi teda hlavně je důležitý myslet na to, že vlastně potřebujem, už ideálně teda v tom prvokontaktu, to znamená v rámci u dveří, jestli ten klient není pod vlivem (...), a prostě se mu normálně jako v klidu omluvit, že vidíte, že jako vidíte, že je intoxikovaný, takže konzultaci přesuneme, dáte mu nový termín, ideální scénář... (...) ...je nutný přizpůsobovat některým klientům ten jazyk, protože sem tam se stane – a to asi děláme všichni, ještě teďka, si myslím, že mi v tom zavaňuje i právě ta diplomka –, že jsem teďka ve světě nějakých odbornějších termínů, takže to není úplně ideální používat odbornou terminologii, takže tam si určitě na to dávat pozor (smích)... (...) ...taková problémová komunikace je ta manipulace, (...) takže se opravdu snažit přijímat trošinku s odstupem, a to si myslím, že tato cílová skupina je ideální, na té se to dá učit docela rychle (smích)... (...) ...teda ještě teďka mám poslední dobou takové nepříjemné zkušenosti – jako žena ženě to říkám – že tam jsou nějaké takové

různé jako sexuální narážky, jo? Vlastně hlavně jakoby v korespondenční komunikaci...“ (Informantka 3)

„Je důležité si hlídat hranice. Například z pohledu žena–muž je důležité si hlídat hranice, protože ti muži, konkrétně, jsou třeba nějakou dobu bez kontaktu s těma ženama, jsou jako v takovém hrubém prostředí (...), tak tam může docházet k takovým jemným jakoby nuancím... (...) ...je tam hodně, hodně cítit takový to naučený manipulativní jako chování... (...) ...nebo maj ty lidi jako potřeby jako třeba vyvolat ve vás pocit lítosti. Já ty lidi nelituju. Oni si za to můžou sami, jeden vedle druhýho, a já jsem tady od toho, abych je teď posunula jako odsud jako tam... (...) ...na co jsem já jako narážela, tak jsem měla jednoho, možná jako víc klientů, který... ze začátku byla cítit ta jako emocionální otupělost a takovej jako chlad, a přimět toho člověka zase nějakým způsobem fungovat aj skrz ty emoce a vnímat aj tyhlety jako věci, když si prošel zkušenostma v tom výkonu trestu, který fakt byly těžký a hrubý, a ono tam ten testosteron, hlavně v těch chlapských věznicích, je ho spoustu a ty chlapi maj spoustu energie a neví, co s ní, jo? A teďka jako nemaj tam to soukromí, je to jako ve spoustě věcech dost pro ně těžký tohlencto prostředí (...), takže tam ta agresivita a všechny tenhlencty věci jsou ještě vystupňovaný, a pak se zase jako vrátit do nějakýho toho vnímání, do nějakýho toho procesu i fakt těch emocí a těch citů a připustit si je... (...) ...potom ta hranice, že někteří ti klienti se na nás tak jako fixují a mají nás jako takový jako modly, dejme tomu, ale tohle je taková hranice, kterou já osobně za sebe si umim jako lehce ošetřit, to není úplně problematická hranice... (...) ...že by někdo byl na mě agresivní, to ne. Spíš takový to jako vyhrožování slovní, jakože v tom smyslu, že „já jako nemám problém rozbít držku, pani XY“... (...) ...tímhlenctím zkouší tu moji hranici, protože oni byli zvyklí všechno si vydobývat zase nějakým strachem a nějakou mocí...“ (Informantka 4)

Konkrétní odpovědi na tazatelskou otázku č. 4: *V jaké oblasti mají lidé propuštění z výkonu trestu nejvíce problém se adaptovat a proč?* zněly následovně:

Tazatelská otázka č. 4 *V jaké oblasti mají lidé propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nejvíce problém a proč?* byla pro Informantku 1 poměrně obecná a individuální. Přednesla ale zajímavou úvahu, a spíše než jako schopnost adaptace označila možné problémy v rámci reintegrace jako *„vnitřní konflikt v tom, že oni (propuštění z výkonu trestu odnětí svobody) se cítí většinou, většinou... v tom neprávou,*

že je ta společnost... konkrétně třeba příklad, jo? Klient, kterej spáchá, dejme tomu, nějaký těžký úvěrový podvod, tak většinou, nebo může se stát...: může jít do výkonu trestu, dostane náhradu škody, takže to znamená, když by to bylo třeba deset milionů, takže stráví, dejme tomu, třeba dva roky třeba ve výkonu trestu, dostane tu náhradu škody, a když vyjde z toho výkonu trestu ještě, dejme tomu, na nějakou tu podmínku, tak bude ještě kontrolovanej Probační a mediační službou. Stává se nám, pro ten případ, že tohle ty lidi berou hrozně moc jako nefěr, vůči sobě, oni to vnímají tak, že dostali tři tresty. Oni to vnímají, že „už jsem si to odseděl, že jsem zpronevěřil, celej život budu splácet deset milionů, a ještě k tomu mě bude čtyři roky hlídat nějaká pracovnice, budu se tam chodit hlásit a podobně, oni to vnímají nesvéprávně vůči jako sobě. A tady z toho úhlu pohledu, si myslím, že může vznikat nějaký ten konflikt s tou společností, co se týká té adaptace, že jdou do takovýho takzvanýho jakoby odporu, jo? Že mě vlastně přinde, že to není ani jako adaptace na ty pravidla, mnohdy, ale že je to nějaká vnitřní jakoby křivda a nechcou jít prostě té společnosti na ruku, jo? Nebo těm úřadům, jo? Nebo těm exekutorům. Takže to může být první jakoby konflikt, co se týká jakoby adaptace, největší problém vlastně přiznat si a nýst si následky svého jednání. Jeden jako velkej problém, nejtěžší, bych řekla. To je jako fakt pro terapii, na terapii soukromou, na to my moc nejsme zvyklí v České republice...“ (Informantka 1)

„Mně přijde, že nejvíc je problém si zvyknout na normální život. Na normální život, v kterým je taky nuda, v kterým jsou taky povinnosti, v kterým jsou takový opakující se věci. A to je něco, co mně jeden klient řekl, že až po sedmi letech zjistil, že se v tom životě cítí dobře... (...) ...takže vlastně i taková určitá nepatříčnost... (...) ...co mě tam napadá, že oni hodně fungovali na adrenalin, ale takovej trošku život na jízdni dráze, bych řekla, té divoké, a najednou maj zít jakoby v klidu, a to mně přijde, že je neurobiologická proměna... (...) ...taková adaptace vlastně s tou společností... někdy je to, že si nesou i zdravotní problémy, který to komplikujou, tak i tohle je tak trošku problém, že to jde ruku v ruce, zdravotní péče, dát si věci do pořádku...“ (Informantka 2)

„...u nás prostě je prioritní vždycky ta závislost a to si myslím, že je alfa omega... (...) ...pokud ten člověk nemá vyřešenou tu závislost, tak si myslím, že tam je prostě největší problém...“ (Informantka 3)

„...já vím, jak se ty lidi v podstatě jako cítí po tom propuštění a jak se to okolí na ně jako kolikrát, ale jak se ale dívaj aj oni sami na sebe, tam jako nějaká

sebehodnota a to sebevědomí jako... a vybudování si nějakého jako toho žebříčku hodnot po tom propuštění... (...) ...tak je to nalézt si tu svou sebehodnotu a ten žebříček těch hodnot po tomhleto všem a odpustit si, víceméně, a tak nějak si projít tím procesem, říct si vlastně, že „ano, já jsem udělal chybu, ale neznamena to, že si to okolí teď ke mně může dovolit všechno“ ... (...) ...nejtěžší a nejhorší je z mého úhlu pohledu to, že ti lidi v tom výkonu trestu opravdu nemají možnost, a to je zase nastavení celého toho systému, že i v případě, že ten člověk tam dva roky, tři roky chodí do práce, tak z toho výkonu trestu nevynde s tím, že by měl v kapse dvacet, třicet tisíc (...), tak já vidím jako největší jako problém v těch financích a v tom, že ten člověk jako po tom propuštění na základě tady tohohletoho se zase dostává do takovýho toho (...), že nemá tu svobodu a nemá tu cestu nějakým způsobem ulehčenou v tom smyslu, že by třeba tady bylo nějaký zařízení ubytovací, který by jim třeba jako pomohlo na první tři měsíce, aspoň. Aspoň teda na ty tři měsíce. Protože měsíc trvá, než vám přinde vůbec dávka z nějakýho jako úřadu... (...) ...v případě, že nemají funkční rodinu, tak vlastně jsou jako odkázaní jenom zase na to, že půjdou na nějakou jako ubytovnu, která je plná alkoholiků, a případně nějakých jako existencí, který nejsou na tom holt úplně jako nejlíp, jo? Takže zase se dostávají do toho rizikovýho jako prostředí... (...) ...jestli máte funkční rodinu, vrátíte se, tady máš bydleníčko... (...) ...aspoň ten základ člověk má, tu střechu nad hlavou, tak tam už jsme na nějaké padesátiprocentní úspěšnosti. Možná bych šla až k těm sedmdesáti procentům, dokud tady tohleto člověk má nějak zabezpečený a ta rodina je schopná víceméně ho přijmout zpátky... (...) ...je tam taková ta... nalezení si zase té vlastní hodnoty a vlastního sebevědomí, nějakým způsobem vytvoření si jako kdyby nového bezpečného sociálního prostředí a navázání těch bezpečných a důvěrných vztahů nanovo s tím okolím, které už se na vás dívá jako na toho, kdo byl v té base a jaký to tam je... a všichni ty lidi jsou strašně zvědaví a ty lidi z toho výkonu trestu by o té svojí minulosti nejradši jako nemluvili, hodněkrát jako už – a to cítíte z toho okolí, že je to zajímavá, ale ne kvůli vám, ale kvůli té zvědavosti. A to začne třeba ty lidi jako obtěžovat, mají s tím jako problém a takový to jako vyrovnání se s tou minulostí... (...) ...já bych řekla ty finance, a to ubytování, a pak vypořádání se s tou minulostí a s tím jako nalezením si zase nové sociální skupiny, nových nebo obnovených vztahů, důvěry...“ (Informantka 4)

Kategorie č. 3 – Metody využívané sociálními pracovníky v rámci prevence recidivy

Kategorie *Metody využívané sociálními pracovníky v rámci prevence recidivy* vychází z dat sesbíraných v rámci odpovědí dotazovaných informantek. **Kategorie č. 3** zodpovídá výzkumnou otázku: ***Jaké metody pracovníci využívají v rámci prevence recidivy?***, pod kterou byly zařazeny dvě tazatelské otázky: *Čím si vysvětlujete vysokou míru recidivy?* a *Užíváte nějakých speciálních metod, postupů, jak efektivně pracovat s propuštěnými?*. Informantkami využívané metody se – dle získaných odpovědí – snaží přímo reagovat na nejčastější důvody vedoucí k opětovnému páchání trestné činnosti.

Znění konkrétních odpovědí na tazatelskou otázku č. 5: *Čím si vysvětlujete vysokou míru recidivy?* bylo následující:

„...je pravda, že my se vícero, co se týká recidivy, setkáváme, co se týká těch našich závislých klientů. Tam ta recidiva je častá, zase v důsledku toho, že oni prostě nezvládnou tu závislost... (...) ...no, odpověděla bych teďka už jenom jednoduše, vysvětluju si tu vysokou míru recidivy prostě jako tím, že ten člověk opravdu zase nemá zvládnutou nějakou tu osobnostní jako otázku, jo? Může to být opravdu zase intelekt, nějaká sociální patologie, můžou to být nezvládnutý právěže třeba ty závislosti nebo nezvládnutý různý traumata křivdy. No... ale nemám pocit, nemám pocit, teda ze své praxe, že by ti lidi chtěli se dostávat do toho konfliktu...“ (Informantka 1)

„...nás služeb je jako kapka v moři. I tak si myslím, že to má smysl a trochu jsme pracovali jako i na metodice a už se o to zajímali i z agentury pro sociální začleňování... (...) ...musím taky říct, že ve vězení by se s nima mělo pracovat ještě jinak. Myslím, že je tam nevyužitý potenciál (...), jak by se dalo pracovat už ve vězení... (...) ...takže tohle, si myslím, že by stálo za velkou proměnu, za velkou, bych řekla, reformu vězeňství, a jak pracuju ve vězení, tak vlastně i v tom, jak s těma odsouzenýma pracovat, jakoby po tý sociální stránce, poradenský,... (...) ...ti vězni měli donedávna vážně minimální peníze a ještě jim strhávají za náklady, to je v pořádku, na všechny pohledávky, taky v pořádku, ale když někdo pracuje tři roky a vychází se čtyřmi tisíci ven a ještě vlastně kvůli tomu nemá nárok na dávky ty první měsíce, že je to úplně neskutečný. V tomhle je ten systém trochu jakoby nešťastnej...“ (Informantka 2)

„...když bych teda brala, že máme klienta, který má vyřešenou tu minulost uživatelskou, tak si myslím, že tam jsou prostě základní úskalí prostě znova, tak pravděpodobně zaměstnání, bydlení... (...) ...on vychází s nějakým obnosem peněz,

nicméně ty peníze většinou nejsou jakoby moc velké a dejme tomu, že ten klient vychází s osmi, devíti tisíci... (...) ...je tam sem tam třeba ošetřit i trošinku to dlouhodobější uvažování a fakt trošinku naučit ty lidi nějaké finanční gramotnosti...“ (Informantka 3)

„Nedostatkem financí.“ (Informantka 4)

Konkrétní odpovědi na tazatelskou otázku č. 6: *Užíváte nějakých speciálních metod, postupů, jak efektivně pracovat s propuštěnými?* zněly následovně:

„...metoda už je to poradenství, to je ta edukace, jedna z metod. Další metoda je ten nástroj těch motivačních rozhovorů, o kterým jsem mluvila, je to zase jeden z nástrojů, který můžete využít a motivační rozhovory jsou nástroj, kdy využíváme, ... když potřebujem... nebo ne potřebujeme my, ale když klienta bysme tak trošku zachytili, že on někde by chtěl změnu, tak je to jeden z dobrých jako nástrojů, kdy si on zvažuje, když už ho dostanete do té polemiky, protože tam se to... to je metoda motivačních rozhovorů, tam máte: předuvažování, uvažování, rozhodnutí, akce, udržení, případně relaps, jo? Je to podobný jako u drog. Takže ve chvíli, kdy já tam v tom předuvažování zachytím, že je tam nějaká nespokojenost, tak já můžu pracovat tady s tím modelem... (...) ...co můžeme dál dělat, je poradenství v krizi... (...) ...potom teda nějaká ta metoda toho prevence relapsu a teď jsme měli vzdělávání nenásilné komunikace, takže to je další asi nástroj a metoda, kterou můžeme vlastně jako využít, a metoda opravdu podle toho, co ten člověk má, možná prvky té jakoby terapie, podle toho, co se ten člověk dovzdělává a umí. Takže možná bych to tak nazvala, že tohle jsou ty speciální metody a postupy. Bez toho vzdělání toho pracovníka by to asi jako nešlo...“ (Informantka 1)

„Hodně pracujeme s motivací práce, s motivací, hodně pracujeme s kolem změny, jestli znáte jakoby ten model Prochaska, DiClement, a hodně s tím, aby se pracovalo s tou ambivalencí... (...) ...je tam i práce s nějakým hodnotovým systémem, je tam práce s prevencí relapsu... (...) ...poradenský služby ve vězení a po propuštění jsou hodně abstinencně orientovaný, ale když to člověk nechce, tak jako jasný, tak doporučíme do jinýho typu služby... (...) ...a je tam fakt jako projevení takové to, bych řekla to, co už jsem říkala, bych se opakovala, způsob malých kroků, individuální teda jako přístup... (...) ...potom určitá komplexnost, jakoby že ten záběr těch problémů je velkej, já bych řekla spíš jako metody ne, ty jsou standardní, ale možná v tom přístupu. Proto já vnímám jako důležitost nějakou kontinuitu, jo? Ukazuje se, že je dobré, když

je ta práce ve vězení provázaná s tím postpenem... (...) ...fakt jim otevřít vlastně ten systém sociálních služeb a trošku, aby tomu důvěřovali. Tak tohle. Možná taková důvěra. Zájem a důvěra. To bych řekla vzbudit u těch klientů, že důvěra, že si věci mohou řešit, ale taky že takovou naději, že oni v tom můžou udělat, že nejsou bezmocní, i když někdy mohou být skutečně bezmocní...“ (Informantka 2)

„My asi nejčastěji saháme právě po – to je vlastně jako jenom jedno školení, paradoxně, asi třídní jenom, ale velice důležité právě v prevenci relapsu – a je to teda kruh změny (...), protože to je vlastně alfa a omega té naší práce... (...) ...potom mě ještě napadá, že se tady velice často používají motivační rozhovory, které vlastně taky docela staví na tom kruhu změny...“ (Informantka 3)

„Ty metody... je jich samozřejmě několik, za mě je to nejvíc taková ta jako pozitivní motivace k té změně a takovému tomu náhledu, vlastnímu náhledu na ten trestný čin, který ten člověk spáchal... (...) ...ta naše práce je i sociální, je tam nějaký právní minimum, věnujeme se dluhům, věnujeme se tady těm praktickým záležitostem, ale je tam aj nějaká práce terapeutická, práce na nějaké té... na vybudování si toho zdravého sebevědomí a sebeuvědomění, takže jedna z těch metod je tam taky ta práce na té osobnosti a nalezení si toho nějakýho svýho žebříčku hodnot. Jsou tam nějaké... používáme nějaké naučení se nějakých komunikačních dovedností, kolikrát ty lidi, jak přindou z toho výkonu trestu, tak ta komunikace jako s některýma úřadama... (...) ...učíme se fakt s některýma lidma takovým těm... takový to udržení si hranic, i z jejich strany. Že to, že byli ve výkonu trestu, neznamená, že si musí nechat libit všechno, ale zase někteří jsou zase takový, že jakmile se mi jednou něco nepodaří, tak na to kašlu, jako... a už prostě jsou z toho nějaký jako výbušný reakce, takže taková ta jako harmonizace tadytěch dovedností víceméně v tom praktickým životě...“ (Informantka 4)

5.3 Interpretace dat technikou „vyložení karet“

Sesbíraná data získaná z polostrukturovaných rozhovorů vedených s informantkami pracujícími v sociální službě věnující se mj. reintegraci osob po výkonu trestu odnětí svobody se podrobí interpretaci za pomoci techniky „vyložení karet“. „Výzkumník vezme kategorizovaný seznam kódů, kategorie vzniklé skrze otevřené kódování uspořádá do nějakého obrazce či linky a na základě tohoto uspořádání sestaví text tak, že je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií“ (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 226). Na základě získaných dat zanalyzovaných metodou otevřeného kódování tedy

byl ke každé výzkumné otázce vytvořen určitý počet kódů, které skrze zvolenou kategorizaci interpretují (převypráví) výsledky výzkumného šetření.

Aspekty mající pro člověka v rámci reintegrace podpůrný vliv

Funkční rodina

Zcela nejčtetněji uváděným aspektem majícím pro člověka v rámci reintegrace podpůrný vliv je funkční rodina. Jak uvádí Informantka 1, „...*pokud' je nějaká funkční rodina, která toho člověka podporuje, tak je to ta nejlepší vlastně cesta a je to možná ta nejvíc, jedna z nejvýznamnějších pozitivních motivací, mít tam oporu v těch členech rodiny*“. To potvrzuje také Informantka 3, která konkretizuje: „*Hrozně často se setkávám jakoby s tou nejbližší rodinou, primárně samozřejmě manželky, partnerky, přítelkyně, popřípadě třeba družky, se kterými maj děti, a ty děti, to si myslím, že je taky hodně pozitivní pro ty odsouzené.*“ Na děti jako na důležitou pozitivní motivaci upozorňuje také Informantka 4: „*Hodně velký jako motivátor bývá pro, pro lidi po výkonu trestu opravdu to, že mají ty děti a chtěou se s nimi, s nimi vidat, chtěou být součástí jako jejich života a nějakým způsobem se podílet třeba na jejich výchově...*“. Otázkou však zůstává vymezení pojmu „funkční rodina“. Ač lze za funkční rodinu označit rodinu milující a pečující, nadměrné pečovatelské tendence mohou přerůst v patologickou hyperprotektivitu, která v podstatě znemožňuje propuštěnému z výkonu trestu odnětí svobody rozvíjení vlastní odpovědnosti a přirozenou adaptaci v maximální možné míře. Za funkční rodinu tak informantky nejčastěji považovaly takovou rodinu, která propuštěného z výkonu trestu sice podporuje, ale zároveň ho zkompetentňuje k vlastní odpovědnosti a samostatnosti.

Zaměstnání a bydlení

Zaměstnání a bydlení vedle sebe uvádí Informantka 1, která je v rámci pozitivní motivace považuje za určitou „jistotu“. To potvrzuje také Informantka 2: „*Pozitivní motivací bývá hodně, když je práce, bydlení, takže vlastně i takový věci, který jako jim pomůžou se odpíchnout, protože to je nejvíc jako trápí, víceméně.*“ S hledáním těchto jistot klientům pomáhají také oslovené informantky: „*Ať je to hledání ubytování, hledání zaměstnání, vyřizování třeba dávek v hmotné nouzi, jo? Záleží na tom, co ten klient potřebuje,*“ uvádí Informantka 3.

Podpora sociálních služeb

Vzhledem ke skutečnosti, že informantky pracují s klienty nejen v rámci postpenitenciární péče, ale již během jejich výkonu trestu odnětí svobody v rámci péče penitenciární, a do postpenitenciární péče pak mohou kontinuálně přejít, považuje Informantka 2 za důležité už to, „...že ví, kam maj jít, že už vlastně něco je vlastně konkrétní odkaz, podle mě tam je jako s nějakou vlastní nabídkou, takže tohle je velmi dobré, když je v těch navazujících službách, když tohle je jako podpořeno“. Vybraná sociální služba nabízí „poradenství zaměřený potom aj na prevenci relapsu“, „adiktologický poradenství s prvky terapie“, „dluhovou problematiku“ a „odborné sociální poradenství“, jak uvádí Informantka 1, dále organizace dle Informantky 2 nabízí „...sociální/materiální pomoc, to znamená nějaký věci z hygieny, z potravinový banky (...), pak samozřejmě psychickou podporu, zklidnění (...). Děláme doprovázení, jakoby asistenční služba ke všemu, co je potřeba, já nevím: úřady, sociálka, kurátor, probačka, ale i doktor, my i pomůžeme, jako máme trošku tak jakoby i, se snažíme mít, aktuálně aspoň pár kontaktů na doktory, ať už na specialisty, nebo obvodáky, který byli ochotni je přijmout... (...) ...máme tam taky protisuicidní podporu, to taky se děje...“ Podpora sociálních služeb tedy pomáhá klientům zorientovat se v životě po propuštění z výkonu trestu a v běžných činnostech a povinnostech, při jejichž opomíjení by se mohli dostat do značných problémů. Dále Informantka č. 2 uvádí další zajímavou formu pomoci, kterou označuje jako „socioterapii“ – k té se pracovníci obrací v případě, že s klientem spolupracují delší dobu (v řádu měsíců). Pracovníci se tu snaží motivovat klienty k plnění povinností formou odměny: „Snažíme se je vést k tomu, když je třeba někdo motivovanej a maká, tak vlastně najednou všichni po něm chcou „tohle musíš a tohle a tohle“ a samý povinnosti. Tak my se jim snažíme dávat i nějakou podporu, my tomu říkáme jakoby socioterapie, to znamená podporu, já nevím, ... třeba vstupenku někam, samozřejmě, teďkon je to omezený, ale bylo to na bazén, do posilovny, do kina nebo i průkazku do knihovny, ... a zas je to velmi individuální, co každé chce a potřebuje.“ Klienti z Probačního a mediačního programu se pak, jak uvádí Informantka 4, mohou „...podrobit programu, kterej je zaměřenej na resocializaci a ukotvení změn v chování, nebo že se má klient podrobit programu, kterej je zaměřenej na finanční gramotnost a případně se tam řeší aj trošku to násilné chování...“.

Rozhodnutí abstinovat

Vzhledem ke skutečnosti, že oslovené informantky pracují v sociální službě, která se zaměřuje především na osoby propuštěné z výkonu trestu, které jsou zároveň závislé na návykových látkách, hraje u jejich klientů významnou roli právě otázka jejich (ne)zvládnuté závislosti / (ne)zvládnutého užívání. To konkretizuje například Informantka 3: *„My máme primárně (...) cílovou skupinu klientů, kteří mají zkušenosti s návykovými látkami, takže ono se to tam jako do značné míry odvíjí právě od toho jejich současného vnímání té závislosti, jestli jsou třeba rozhodnutí abstinovat.“*

Vnitřní nastavení

Vnitřní nastavení klientů je velice důležitou součástí motivace klientů. Po výkonu trestu odnětí svobody vychází člověk s novou „výbavou“, tzn. s novými zkušenostmi, které více či méně ovlivnily jeho osobnost, vnímání. Jak uvádí Informantka 1, velice záleží na „*vnitřním drivu*“ člověka, s kterým do výkonu trestu odnětí svobody vstupoval, i kterého během výkonu trestu odnětí svobody nabyt. Blíže vnitřní nastavení klientů specifikuje Informantka 4: *„Tam (pozn. ve výkonu trestu odnětí svobody) mají jako spoustu času, aby přemýšleli, a spousta z nich si uvědomí, že jako jo, to, co udělali, nebylo oukej, jo? Že tam fakt jako se dostanou do takovýho toho sebeponoření a sebezamyšlení se nad sebou a je to v tom jako, že chtějí začít v podstatě znova... (...) ...třeba co ty lidi jako oceňují, jak potom třeba je taková ta svoboda v takových jako základních a naplňování základních potřeb, jako třeba, že si můžou vybrat, co si dají na jídlo, že si můžou vybrat, kam dneska večer půjdou, nebo jestli se půjdou jako projít, že mají fakt jako tu svobodu toho rozhodnutí najednou.“* Je to tedy především uvědomování si svobody především v kontextu vlastního rozhodování a možnosti volného pohybu.

Nejproblematictější oblast reintegrace

Intelekt

Intelekt hraje roli především v komunikaci. A jak upozorňuje Informantka 1, není to jen intelekt vrozený, ale také intelekt získaný, lze říci „sociální“: *„Hrozně moc záleží i na té intelektové stránce toho člověka, s kterým se do toho kontaktu dostáváme. A jako že se opravdu dostáváme. A někdy to ani není daný tím, že by ten intelekt byl daný biologicky, ale někdy je to opravdu daný, že ti lidi jsou z těch špatných rodin, ta rodina je zavrhlá a v podstatě jim nedala a nerozvíjela ty jejich vědomosti, dovednosti, prostě*

to, co tam ty vlohy má, ten člověk, jo? A tam je to prostě trošičku náročnější. I co se týká té komunikace, i co se týká vůbec reintegrace a té spolupráce s nimi. Bohužel ten intelekt je něco, co i kvůli tomu prostě selhávají... (...) ...ani ne v té komunikaci, ale co se týká toho poradenství, umět jim to jakoby vysvětlit, aby oni to vlastně pochopili, a aby neselhávali.“ Na toto tvrzení navazuje Informantka 2, která uvádí, že „...občas jakoby nerozuměj tomu, co jim říkáme, takže vlastně je potřeba si to ověřovat, jak tomu chápou, občas tomu můžeme – a na to podle mě obecně ta sociální práce hodně dbá, i ty standardy – aby si člověk ověřoval, jak klient pochopil, aby klient byl účasten, co se děje, aby za něho nerozhodoval ten pracovník...“.

Na problematiku adekvátního užití jazyka upozorňuje také Informantka 3: „*Je nutný přizpůsobovat některým klientům ten jazyk, protože sem tam se stane – a to asi děláme všichni, ještě teďka, si myslím, že mi v tom zavaňuje i právě ta diplomka –, že jsem teďka ve světě nějakých odbornějších termínů, takže to není úplně ideální používat odbornou terminologii, takže tam si určitě na to dávat pozor (smích)...*“

Hranice

Jedním z primárních témat týkajících se práce s klientem, s kterým se informantky často setkávají, je téma hranic. Komplikované je to především vzhledem ke skutečnosti, že pracovnice–ženy pracují především s klienty–muži. Informantka 3 uvádí: „*Ještě teďka mám poslední dobou takové nepříjemné zkušenosti – jako žena ženě to říkám – že tam jsou nějaké takové různé jako sexuální narážky, jo? Vlastně hlavně jakoby v korespondenční komunikaci.*“ Na toto tvrzení navazuje Informantka 4: „*Je důležité si hlídat hranice. Například z pohledu žena–muž je důležité si hlídat hranice, protože ti muži, konkrétně, jsou třeba nějakou dobu bez kontaktu s těma ženama, jsou jako v takovém hrubém prostředí (...), tak tam může docházet k takovým jemným jakoby nuancím...*“ Je ale důležité zmínit, že organizace, v které všechny informantky pracují, má vlastní zásady korespondence, kde je uvedeno, že žádný nevhodný obsah, sexuální narážky, vyhrožování, agrese apod. nebudou tolerovány a že pracovníci na takové dopisy nebudou odpovídat. Tyto zásady jsou klientům předkládány či (převážně v případě spolupráce v rámci penitenciární péče) zasílány a pracovnice je striktně dodržují.

„Normální“ život

Tato kategorie zahrnuje především otázku zodpovědnosti, nedůvěry a emocí, které k životu a navazování sociálních kontaktů bezesporu patří. Pohled na problematiku zařazení se do normálního života specifikuje Informantka 2: *„Mně přijde, že nejvíc je problém si zvyknout na normální život. Na normální život, v kterém je taky nuda, v kterém jsou taky povinnosti, v kterém jsou takový opakující se věci. A to je něco, co mně jeden klient řekl, že až po sedmi letech zjistil, že se v tom životě cítí dobře... (...) ...takže vlastně i taková určitá nepatřičnost... (...) ...co mě tam napadá, že oni hodně fungovali na adrenalin, ale takovej trošku život na jízdni dráze, bych řekla, té divoké, a najednou maj žít jakoby v klidu, a to mně přijde, že je neurobiologická proměna.“* Skrze tuto neurobiologickou proměnu lze plynule přejít k otázce zodpovědnosti, na kterou také upozorňuje Informantka 2: *„Vlastně je to otázka i přebírání zodpovědnosti, takže vlastně nepřebírat za klienta zodpovědnost, fakt ho do toho vtahovat, i když ti klienti k tomu hodně vybízejí, v podstatě. Buď nedůvěřují, anebo se dávají hrozně všanc. A mají tendenci jakoby všechno přehodit na toho člověka...“* Na otázce důvěry a nedůvěry informantky s klienty často pracují v rámci konzultací. Vedle důvěry v osoby blízké (pokud klient takovou možnost má) je to také budování důvěry mezi klientem a sociální pracovníci, což podotýká Informantka 2: *„V tý komunikaci je to vlastně o tom, jak si k těmhle lidem najít jako cestu, protože oni dost často nedůvěřují, takže vlastně... a k důvěře je to velká cesta, takže jak vlastně s tím pracovat v těch limitech, který to má, a jak vlastně postupně tam vytvářet ten prostor, aby se tam vytvořil nějaký ten profesionální vztah, u těch klientů v dlouhodobý péči...“* Práce na důvěře a otevřenosti může někdy být velice náročným a dlouhotrvajícím procesem, to potvrzuje Informantka 4: *„Na co jsem já jako narážela, tak jsem měla jednoho, možná jako víc klientů, který... ze začátku byla cítit ta jako emocionální otupělost a takovej jako chlad a přimět toho člověka zase nějakým způsobem fungovat aj skrz ty emoce a vnímat aj tyhle ty věci, když si prošel zkušenostma v tom výkonu trestu, který fakt byly těžký a hrubý, a ono tam ten testosteron hlavně v těch chlapských věznicích je ho spoustu a ty chlapi maj spoustu energie a neví, co s ní, jo? A teďka jako nemaj tam to soukromí, je to jako ve spoustě věcech dost pro ně těžký tohlencto prostředí.“* V průběhu výkonu trestu odnětí svobody se někdy vězni vlivem působení vězeňského prostředí dostanou do stavu „tzv. emoční

oploštělosti“. Práce s emocemi (a jejich přirozeným proječováním) tak může být u některých jedinců v rámci reintegrace primárním tématem k řešení.

Manipulace

Jako další aspekt komplikující reintegraci byla informantkami uváděna manipulace. Informantka 3 uvádí: „*Taková problémová komunikace je ta manipulace, (...) takže se opravdu snažit přijímat trošinku s odstupem a to si myslím, že tato cílová skupina je ideální, na té se to dá učit docela rychle (smích)...*“, k čemuž Informantka 4 dodává: „*Je tam hodně, hodně cítit takový to naučený manipulativní jako chování...*“ a zároveň udává konkrétní příklad, kdy „*...maj ty lidi jako potřeby jako třeba vyvolat ve vás pocit lítosti. Já ty lidi nelituju. Oni si za to můžou sami, jeden vedle druhýho, a já jsem tady od toho, abych je ted' posunula jako odsud jako tam.*“

Vnímání nespravedlnosti

Důležitým faktorem při reintegraci je také vnímání nespravedlnosti ze strany společnosti. Konkrétní příklad uvádí Informantka 1: „*Klient, kterej spáchá, dejme tomu, nějaký těžký úvěrový podvod, tak většinou, nebo může se stát...: může jít do výkonu trestu, dostane náhradu škody, takže to znamená, když by to bylo třeba deset milionů, takže stráví, dejme tomu, třeba dva roky třeba ve výkonu trestu, dostane tu náhradu škody, a když vyjde z toho výkonu trestu ještě, dejme tomu, na nějakou tu podmínku, tak bude ještě kontrolovanej Probační a mediační službou. Stává se nám, pro ten případ, že tohle ty lidi berou hrozně moc jako nefér, vůči sobě, oni to vnímají tak, že dostali tři tresty. Oni to vnímají, že „už jsem si to odseděl, že jsem zpronevěřil, celej život budu splácet deset milionů, a ještě k tomu mě bude čtyři roky hlídat nějaká pracovnice, budu se tam chodit hlásit“ a podobně, oni to vnímají nesvéprávně vůči jako sobě. A tady z toho úhlu pohledu, si myslím, že může vznikat nějaký ten konflikt s tou společností, co se týká té adaptace, že jdou do takovýho takzvanýho jakoby odporu, jo? Že mě vlastně přinde, že to není ani jako adaptace na ty pravidla, mnohdy, ale že je to nějaká vnitřní jakoby křivda a nechcou jít prostě té společnosti na ruku...“, a v obecné rovině následně dodává, že „*...co se týká jakoby adaptace, největší problém vlastně je přiznat si a nýst si následky svého jednání.*“*

Zvládnutá závislost, střízlivost

Vzhledem ke skutečnosti, že zpovídané informantky primárně pracují s klienty, kteří se do výkonu trestu odnětí svobody dostali důsledkem závislosti na návykových látkách, uvádí Informantka 3, že „...u nás prostě je prioritní vždycky ta závislost a to si myslím, že je alfa omega... (...) ...pokud ten člověk nemá vyřešenou tu závislost, tak si myslím, že tam je prostě největší problém.“ Střízlivost je důležitou zásadou také v rámci konzultace v přímé komunikaci se sociálními pracovníci: „Oni jsou hodně často i pod vlivem a máme pravidlo, že k nám nechodí pod vlivem. Když přijdou pod vlivem, tak se udělá jen nezbytný poradenství a nezbytný kontakt nějaký a spíš domluva nového termínu a odchod...“, jak popisuje Informantka 2 a Informantka 3 dodává, že „...je důležité myslet na to, že vlastně potřebujem, už ideálně teda v tom prvokontaktu, to znamená v rámci u dveří, jestli ten klient není pod vlivem (...), a prostě se mu normálně jako v klidu omluvit, že vidíte, že jako vidíte, že je intoxikovaný, takže konzultaci přesuneme, dáte mu nový termín, ideální scénář...“

Vyrovnaní se s minulostí, (sebe)odpuštění

Na problematiku sebeodpuštění a uvědomění / znovunalezení vlastní sebehodnoty upozorňuje především Informantka 4: „Já vím, jak se ty lidi v podstatě jako cítí po tom propuštění a jak se to okolí na ně jako kolikrát, ale jak se ale dívaj aj oni sami na sebe, tam jako nějaká sebehodnota a to sebevědomí jako... a vybudování si nějakého jako toho žebříčku hodnot po tom propuštění... (...) ...tak je to nalézt si tu svou sebehodnotu a ten žebříček těch hodnot po tomhleto všem a odpustit si, víceméně, a tak nějak si projít tím procesem, říct si vlastně, že „ano, já jsem udělal chybu, ale neznamená to, že si to okolí teď ke mně může dovolit všechno“...“ Za důležité považuje především vypořádání se s minulostí, a také nalezení si buď nové – nerizikové – sociální skupiny, nebo obnovení bezpečných sociálních vztahů, a tím také budování důvěry, které je ovšem možné až za předpokladu, že si člověk propuštěný z výkonu trestu odnětí svobody dokáže odpustit a nalézt důvěru také sám v sobě, jak přibližuje Informantka 4: „Je tam taková ta... nalezení si zase té vlastní hodnoty a vlastního sebevědomí, nějakým způsobem vytvoření si jako kdyby nového bezpečného sociálního prostředí a navázání těch bezpečných a důvěrných vztahů nanovo s tím okolím, které už se na vás dívá jako na toho, kdo byl v té base a jaký to tam je... a všichni ty lidi jsou strašně zvědaví a ty lidi z toho výkonu trestu by o té svojí minulosti nejradši jako nemluvili, hodněkrát jako už – a to cítíte z toho okolí, že je to zajímavá, ale ne kvůli vám, ale kvůli té zvědavosti.“

A to začne třeba ty lidi jako obtěžovat, mají s tím jako problém a takový to jako vyrovnání se s tou minulostí...“ Takové působení je pro osoby propuštěné z výkonu trestu psychicky náročné a často mívají pocity méněcennosti, kdy vlivem tabuizace reintegrace z výkonu trestu odnětí svobody může dojít ke stigmatizaci a dalším následkům majícím vliv (nejen) na psychický stav propuštěného jedince.

Rizikové prostředí a finanční prostředky

Informantka 4 dále upozorňuje na značný nedostatek finančních prostředků po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody: *„Nejtěžší a nejhorší je z mého úhlu pohledu to, že ti lidi v tom výkonu trestu opravdu nemají možnost, a to je zase nastavení celého toho systému, že i v případě, že ten člověk tam dva roky, tři roky chodí do práce, tak z toho výkonu trestu nevynde s tím, že by měl v kapse dvacet, třicet tisíc (...), tak já vidím jako největší jako problém v těch financích a v tom, že ten člověk jako po tom propuštění na základě tady tohohle toho se zase dostává do takového toho (...), že nemá tu svobodu a nemá tu cestu nějakým způsobem ulehčenou v tom smyslu, že by třeba tady bylo nějaký zařízení ubytovací, který by jim třeba jako pomohlo na první tři měsíce, aspoň. Aspoň teda na ty tři měsíce. Protože měsíc trvá, než vám přinde vůbec dávka z nějakého jako úřadu...“* S nedostatkem finančních prostředků dále souvisí nemožnost zajistit si bydlení, a jak konkretizuje Informantka 4, *„...v případě, že nemají funkční rodinu, tak vlastně jsou jako odkázaní jenom zase na to, že půjdou na nějakou jako ubytovnu, která je plná alkoholiků, a případně nějakých jako existencí, který nejsou na tom holt úplně jako nejlíp, jo? Takže zase se dostávají do toho rizikového jako prostředí... (...) ...jestli máte funkční rodinu, vrátíte se, tady máš bydleníčko... (...) ...aspoň ten základ člověk má, tu střechu nad hlavou, tak tam už jsme na nějaké padesátiprocentní úspěšnosti. Možná bych šla až k těm sedmdesáti procentům, dokud tady tohohle člověk má nějak zabezpečený a ta rodina je schopná víceméně ho přijmout zpátky...“*. To znovu ukazuje na celkovou provázanost aspektů napomáhajících k úspěšné reintegraci. V případě nedostatku finančních prostředků – ať už kvůli absenci (podpory) funkční rodiny, nebo nízkému úložnému, s kterým propuštěný z výkonu trestu odnětí svobody vězení opouští – je často jedinou možností zajištění bydlení na ubytovně, kde ale může znovu dojít k navázání rizikových kontaktů, které mohou vést až k opětovnému páchání trestné činnosti.

Agresivita

Na úvod je nutné podotknout, že většina informantek uvedla agresivitu jako problematickou oblast reintegrace až po položení doplňující otázky týkající se konkrétně na agresivitu jako rizikový aspekt. Informantka 1 podotýká, že je to především skutečností, že se jedná o dobrovolnou službu: *„Oni přicházejí vlastně s tím, že vlastně chtějí pomoci, nějakým způsobem. Ano, někdy v tom jakoby komunikačním jako ranku může nastat nějaká frustrace, kdy se ten člověk tak jako rozechvěje a začne být tak jakoby frustrovaný téma všema jako problémama, že třeba jakoby zvýší hlas nebo to jako dává projevama takovýma jako gestama, že by si člověk jako řekl, „aha, tady už bych si mohla začít dávat pozor“, ale ono to většinou není směřovaný vůči tomu pracovníku, většinou je to takovej fakt ten náboj jako emoci, že ten člověk se fakt jako zlobí, dejme tomu, na tu společnost, na ty možnosti, že nemá, někdy se možná zlobí i sám jako na sebe, že to jako neprohlídl, že se jako nesnažil, ...“* Informantka 2 uvádí příklad: *„To jsme se setkali s agresivně nátlakovým. Napište mi zprávu takovou a takovou, v podstatě, jo? Ale tam jsou jasné mantinely, tohle neděláme.“* Informantka 4 k tomu dodává, *„...že by někdo byl na mě agresivní, to ne. Spíš takový to jako vyhrožování slovní, jakože v tom smyslu, že „já jako nemám problém rozbít držku, pani XY“ ... (...) ...tímhle tím zkouší tu moji hranici, protože oni byli zvyklí všechno si vydobývat zase nějakým strachem a nějakou mocí...“*. Z uvedených částí rozhovorů vyplývá, že pokud k agresivním projevům dochází, tak jen vzácně, a jedná se především o agresi verbální. K fyzické agresi v praxi zpovídáných informantek nedošlo. Případné agresivní projevy mají v této sociální službě dobře preventivně ošetřené: s novým klientem například nesmí být po čas konzultace na pracovišti pouze jedna pracovnice.

Metody využívané sociálními pracovníky v rámci prevence recidivy

Dluhové poradenství

Z odpovědí informantek vyplývá, že jednou z klíčových příčin recidivy je *„...nedostatek financí“*, jak uvádí Informantka 4 a Informantka 3 navazuje: *„On (pozn. propuštěný z výkonu trestu odnětí svobody) vychází s nějakým obnosem peněz, nicméně ty peníze většinou nejsou jakoby moc velké a dejme tomu, že ten klient vychází s osmi, devíti tisíci... (...) ...je tam sem tam třeba ošetřit i trošinku to dlouhodobější uvažování a fakt trošinku naučit ty lidi nějaké finanční gramotnosti.“* Informantka 2 k tomu dodává, že *„...ti vězni měli donedávna vážně minimální peníze a ještě jim*

strhávají za náklady, to je v pořádku, na všechny pohledávky, taky v pořádku, ale když někdo pracuje tři roky a vychází se čtyřmi tisíci ven a ještě vlastně kvůli tomu nemá nárok na dávky ty první měsíce...“. Informantky tedy dále nabízí dluhové poradenství, které se zaměřuje jak na aktuální finanční situaci klienta, tak na problematiku finanční gramotnosti z dlouhodobější perspektivy.

Individuální doprovázení

S nedostatkem financí přímo souvisí další potřeby pro člověka propuštěného z výkonu trestu odnětí svobody nezbytně důležité. Informantka 3 podotýká, že *„...tam jsou prostě základní úskalí prostě znova, tak pravděpodobně zaměstnání, bydlení,“* a dále uvádí nízkonákladová ubytování, jako je *„charita, určitě, nocležna, kde vlastně ten klient může přespat, přes noc je to, tuším, třicet korun, ale je to jakoby jednorázová služba, nemá tam nijakým způsobem držené místo.“* V rámci sociální služby je jim tedy nabízeno *„individuální doprovázení“*, jak uvádí Informantka 2: *„Děláme doprovázení, jakoby asistenční služba ke všemu, co je potřeba, já nevím: úřady, sociálka, kurátor, probačka, ale i doktor, my i pomůžeme, jako máme trošku tak jakoby i, se snažíme mít, aktuálně aspoň pár kontaktů na doktory, ať už na specialisty, nebo obvodáky, který byli ochotni je přijmout...“* Informantka 3 potvrzuje: *„Jsme schopni s klientem prostě projet inzeráty bydlení, jsme schopni poskytovat asistence, doprovody, aby třeba nějakým způsobem neskočili na takového toho zajíce v pytli, jak se říká, aby prostě viděli to bydlení, aby byli schopni posoudit...“.* Informantka 1 k tomu poté dodává, že *„...pokud ten člověk by potřeboval nějaké jako nácviky, co se týče počítače, co se týká toho zaměstnání, tak jsem schopná mu to dát jakoby v základu, ale spíš by tam mělo být gró to poradenství, a už potom přemýšlím, jakou službu jinou ho odkážu, kdyby opravdu potřeboval nějaký... třeba počítačovej kurz, a radši ho odkážu třeba na úřad práce.“* Jedná se tedy o doprovázení také v nácvicích a dovednostech.

Motivace, motivační rozhovory

V souvislosti s recidivou Informantka 2 upozorňuje na *„nevyužítej potenciál (...), jak by se dalo pracovat už ve vězení... (...). Takže tohle si myslím, že by stálo za velkou proměnu, za velkou, bych řekla, reformu vězeňství a jak pracuju ve vězení, tak vlastně i v tom, jak s těma odsouzenýma pracovat, jakoby po tý sociální stránce, poradenský, ...“.* Za jednu z nejdůležitějších metod v rámci poradenství tedy

informantky považují práci s motivací a motivační rozhovory. „*Motivační rozhovory jsou nástroj, kdy využíváme, když potřebujem... nebo ne potřebujeme my, ale když klienta bysme tak trošku zachytili, že on někde by chtěl změnu, tak je to jeden z dobrých jako nástrojů, kdy si on zvažuje, když už ho dostanete do té polemiky, protože tam se to... to je metoda motivačních rozhovorů, tam máte: předuvažování, uvažování, rozhodnutí, akce, udržení, případně relaps, jo? Je to podobný jako u drog. Takže ve chvíli, kdy já tam v tom předuvažování zachytím, že je tam nějaká nespokojenost, tak já můžu pracovat tady s tím modelem...*“, vysvětluje princip motivačních rozhovoru Informantka 1. S motivací souvisí také práce na vlastní osobnosti – to konkretizuje Informantka 4, kdy spolu s klientem informantky pracují „...*na vybudování si toho zdravého sebevědomí a sebeuvědomění, takže jedna z těch metod je tam taky ta práce na té osobnosti a nalezení si toho nějakýho svýho žebříčku hodnot.*“

Prevence relapsu

Na nezvládnutou závislost jako zvyšující faktor recidivy upozorňuje Informantka 1, která uvádí, že „...*je pravda, že my se vícero, co se týká recidivy, setkáváme, co se týká těch našich závislých klientů. Tam ta recidiva je častá, zase v důsledku toho, že oni prostě nezvládnou tu závislost...*“. A důležitost vyřešené „*uživatelské minulosti*“ uvádí také Informantka 3, která dále potvrzuje, že „...*my asi nejčastěji saháme právě po – to je vlastně jako jenom jedno školení, paradoxně, asi třídní jenom, ale velice důležité právě v prevenci relapsu (...), protože to je vlastně alfa a omega té naší práce...*“. Prevenci relapsu jako metodu v poskytování konzultace v rámci poskytování sociální služby zdůrazňuje také Informantka 2.

5.4 Shrnutí a diskuse výsledků šetření

V rámci empirické části této bakalářské práce byly stanoveny 3 výzkumné otázky. Data byla získávána tazatelskými otázkami pokládanými sociálním pracovním skrze polostrukturovaný rozhovor.

Na první výzkumnou otázku, tedy ***Jaké aspekty mají pro člověka v rámci reintegrace podpůrný vliv?***, byly na základě odpovědí informantek skrze techniku vyložení karet vytvořeny tyto kategorie:

- Funkční rodina,
- Zaměstnání a bydlení,

- Podpora sociálních služeb,
- Rozhodnutí abstinovat,
- Vnitřní nastavení.

Za pozitivní aspekt mající na člověka v rámci reintegrace pozitivní vliv byla nejčastěji volena funkční rodina. Již při této odpovědi však docházelo k diskusi, co si pod tímto pojmem představit. „Funkční rodina“ jakožto podporující prvek je totiž i ve své konkrétnosti stále příliš obecným pojmem. Informantky nicméně došly nezávisle na sobě ke shodě: funkční rodina je taková rodina, jež je ochotna poskytnout propuštěnému v případě potřeby bydlení na nezbytně nutnou dobu, podporuje ho v jeho snahách začlenit se zpět do společnosti, avšak nejeví se hyperprotektivně a neprojevuje takovou míru tolerance, která by vedla k jeho nesoběstačnému způsobu života.

Jako další příklad aspektu majícího podpurný vliv v rámci reintegrace informantky často uváděly bydlení a zaměstnání. Pokud se klientům v konfliktu se zákonem podařilo zajistit bydlení (ať již u rodiny, nebo samostatně) a najít si zaměstnání, zvýšilo to jejich motivaci vést řádný život (tzn. život s absencí nezákonného jednání) a zvýšilo úspěšnost jejich reintegrace. Jako rizikové naopak informantky uváděly bydlení na ubytovnách, kde jejich klienti často přicházeli do styku s rizikovými jedinci, jež je znovu svedli k protizákonnému jednání, které mnohdy vedlo k recidivě.

Za důležitý aspekt pozitivní motivace informantky dále uváděly podporu sociálních služeb. Především nestátní neziskové organizace nabízí svým klientům podpurné programy, které je připravují na nástrahy všedního dne, vedou své klienty k zodpovědnosti za sebe sama, ale zároveň jim poskytují tolik potřebnou podporu.

Za v podstatě klíčové uvedly informantky rozhodnutí abstinovat. Pokud jejich klienti v konfliktu se zákonem zároveň bojují se závislostí na některé z návykových látek, je abstinence základním stavebním kamenem úspěšné reintegrace. Rozhodnutí abstinovat mívá však pevnější základy v případě, že je dobrovolné.

O úspěšnosti reintegrace rozhoduje také vnitřní nastavení klienta. Pokud je odhodlán vést řádný život v souladu s nastavenými pravidly a normami, je toto odhodlání podpurným prvkem dopomáhajícím k návratu do běžného života. Pokud osoba propuštěná z výkonu trestu přijala svou vinu i trest, je poté návrat na svobodu snazší a nabytím odpovědnosti také jednodušší z hlediska adaptace na panující pravidla společnosti.

Pro druhou výzkumnou otázku, tedy *Jaká oblast je z pohledu reintegrace nejproblematičtější?*, byly na základě odpovědí informantek vytvořeny tyto kategorie:

- Intelekt,
- Hranice,
- „Normální“ život,
- Manipulace,
- Vnímání nespravedlnosti,
- Zvládnutá závislost, střízlivost,
- Vyrovnání se s minulostí, (sebe)odpuštění,
- Rizikové prostředí a finanční prostředky,
- Agresivita.

Za možnou bariéru, především pak v komunikaci, informantky často označovaly intelekt. Jde především o oblast užití takové terminologie, které klienti budou rozumět a chápat, co je pro jejich úspěšnou reintegraci nutno učinit. Především pak v kontextu dlouhodobých trestů, kdy odsouzení odcházeli do výkonu trestu odnětí svobody v době, která je od doby jejich propuštění značně odlišná, je právě intelekt důležitým faktorem, který musí mít sociální pracovník spolupracující s klienty v konfliktu se zákonem na paměti.

Další problematickou oblastí je stanovení hranic. Především pak v kontaktu se sociálními pracovníky, tedy informantkami. Jakožto ženy jsou informantky klienty v konfliktu se zákonem nemálo kdy vnímány jako něžné a snadno manipulovatelné osoby. Proto je důležité, aby si sociální pracovnice již od prvokontaktu určily jasné hranice, které nenechají jak sebe, tak svého klienta překročit. Tím lze předejít nepříjemnostem či nedorozuměním, jež by si klient mohl mylně vyložit nebo by jim mohl klást značnou váhu.

„Normální“ život je dle informantek dalším značně problematickým aspektem. Ve výkonu trestu odnětí svobody mají odsouzení jasně stanovený denní režim a program. Po propuštění si veškerý svůj volný čas organizují sami, na základě svých povinností a zájmů. Do normálního života však patří také volný čas. A pokud není efektivně využíván, může se případná nuda stát záminkou k rizikovému chování, jež může vést až k recidivě.

Za rizikovou oblast informantky dále uváděly manipulaci. V rámci druhého života ve vězení si odsouzení volí různé strategie, jak ve výkonu trestu odnětí svobody žít

a plnit náležitě role. Mezi ně patří také manipulativní jednání, a právě to si propuštění z výkonu trestu odnětí svobody často přenáší také do života po propuštění. Jelikož jim tyto manipulativní strategie ve výkonu trestu fungovaly, užívají jich také v rámci reintegrace a postpenitenciárního procesu. Informantky ale často dodávaly, že jsou na manipulativní tendence připravené, a pro jejich „propuknutí“ není v rámci jimi poskytovaných sociálních služeb prostor.

Jako problematické se jeví také klientovo vnímání nespravedlnosti. Propuštění z výkonu trestu odnětí svobody mívají pocit křivdy a ublíženosti stran společnosti. Po výkonu trestu často čelí stigmatizujícím pohledům a tvrdším trestům, než jaké sami pokládají za spravedlivé. Vnímání nespravedlnosti přímo souvisí s přijetím vlastní odpovědnosti.

Zvládnutá závislost a střízlivost jsou klíčovou oblastí především pro organizaci, jejíž sociální pracovníce poskytly pro tuto práci rozhovory. Znovu je kladen důraz na důležitost dobrovolnosti abstinence: pokud klient prokáže pevnou vůli a svou závislost bude mít pod kontrolou, je reintegrace ve svém procesu často úspěšnější.

Za důležité informantky považují také vyrovnání se s minulostí a (sebe)odpuštění. Pokud klient trpí pocity viny, je třeba s ním pracovat takovými metodami, díky nimž klientovi lze dopomoci, aby k odpuštění sobě samému došel. Tento proces může být narušován vlivy společnosti, avšak odpuštění sama sobě je klíčovým pro další fungování a bytí člověka ve své podstatě.

Rizikové prostředí a nedostatek finančních prostředků jsou nepochybně faktory, jež mohou mít na reintegraci negativní vliv. Je to právě nedostatek finančních prostředků, s nímž propuštění výkon trestu odnětí svobody opouštějí, vlivem čehož si nedokáží zajistit vhodné bydlení, a ocitají se tak v rizikovém prostředí, jež může podpořit jejich inklinaci k recidivě.

Agresivita je faktorem, o němž se informantky blíže zmiňovaly až po uvedení doplňující otázky konkrétně se na agresivitu dotazující. S fyzickou agresí se nesetkaly, jednalo se především o agresí verbální, konkrétně o výhrůžky a výčitky. Vzhledem k proškolení sociálních pracovníků bylo s agresivitou účelně pracováno, a předešlo se tak jakýmkoliv projevům agresivity fyzické. Práce s hněvem patří mezi další články podpůrných programů.

Pro třetí výzkumnou otázku, tedy ***Jaké metody pracovníci využívají v rámci prevence recidivy?***, byly na základě odpovědí informantek vytvořeny tyto kategorie:

- Dluhové poradenství,
- Individuální doprovázení,
- Motivace, motivační rozhovory,
- Prevence relapsu.

Finanční gramotnost je u propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody často nedostatečně rozvinuta. Proto sociální služby pracující s klienty v konfliktu se zákonem poskytují dluhové poradenství, jež má klientům rozšířit rozhled v oblasti financí a pomoci jim rozvrhnout, jak s peněžním obnosem nakládat úsporně a předjímavě.

Důležitou službou, jíž sociální pracovníce poskytují, je individuální doprovázení. Jedná se především o doprovody na úřady, při prohlídkách bydlení nebo při hledání zaměstnání. Sociální pracovníce tak klientům ukazují, jak jednat na odpovídající úrovni, jak „nekupovat zajíce v pytli“ nebo jak si nastolit vlastní hranice.

Jako oblíbenou metodu označovaly informantky motivaci a motivační rozhovory. Skrze ty se informantky snaží klienty navést na to, co by si oni sami přáli a zároveň to bylo v souladu s platnými pravidly, a to skrze jejich vlastní odpovědnost. Na vedení motivačních rozhovorů musely informantky absolvovat samostatný kurz, avšak všechny čtyři se shodují, že se jedná o jednu z neúspěšnějších a nejčastěji užívaných metod práce s klienty v konfliktu se zákonem.

Prevence relapsu je u klientů bojujících se závislostí klíčová. Také v tomto případě je nutné absolvovat speciálně sestavený kurz, který sociální pracovníky naučí, jak vhodně působit na potřebné aspekty u závislého klienta. Pokud se podaří klienta přivést k abstinenci, je velice důležité předejít relapsu. K tomu sociální pracovník sice může dopomáhat, avšak konečná zodpovědnost leží vždy a pouze na klientovi.

Získaná data tak shrnují teoretickou část této práce v několika bodech a potvrzují její záměr. Informantky, tedy sociální pracovníce pracující s klienty v konfliktu se zákonem, dodaly této struktuře praktickou podobu, jež může snáze poskytnout vhled do úskalí, jež musí osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody často pokořovat.

Závěr

Z hlediska pramenů, z nichž bylo čerpáno, lze dojít k závěru, že odborná veřejnost jeví o problematiku reintegrace značný zájem, stejně tak se snaží hledat vhodná řešení, jež by vedla k úspěšné adaptaci propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody na panující společenské normy a pravidla.

Jako problematičtější se však jeví neinformovanost, již je prostoupena veřejnost laická. Mylné či neúplné domněnky mohou mínění člověka, který se o problematiku reintegrace aktivně nezajímá, zkruslit, a pokud by takový jedinec přišel s propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody do přímého kontaktu, např. v zaměstnání nebo v sousedství, může sehrát významnou roli v jeho procesu adaptace.

Jednoznačné řešení, jak propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody reintegraci usnadnit, pravděpodobně není. Na druhou stranu záleží na každém z nás. Na respektu, na toleranci, na oboustranném pochopení, a především na zájmu, s kterým bychom měli jeden ke druhému přistupovat. Přímý kontakt zůstává nenahraditelným „bořičem“ předsudků a zažitých stereotypů, který může vzájemnému pochopení dopomoci. Všestranná otevřenost a komunikace by mohly být cestou, jak zahnat ostych a případnou bariéru vzniklou právě z předjímaných domněnek o propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody a navázat s dotyčnými vztah bez „preventivních“ předsudků. Pokud by byly přehodnoceny některé postoje, mohlo by dojít k eliminaci „dobrovolné izolace“ propuštěných, k níž se často pod vlivem negativního přijetí uchylují, a která může dospět až k případné sociální exkluzi.

Za přínos práce lze označit důraz kladený na důležitost kontinuity penitenciární a postpenitenciární péče, dále pak především rozhovory se sociálními pracovníky, které skrze své odpovědi přinesly vhled do své profese, a tím také (zobecněně) do životů a všedních problémů klientů v konfliktu se zákonem, s kterými se musí klienti v konfliktu se zákonem každodenně potýkat.

Jako cíl této práce byl v rámci teoretické části stanoven především vhled do problematiky penitenciárního procesu jako aspektu reintegrace a zdůraznění důležitosti kontinuity penitenciární a postpenitenciární péče, v části empirické pak předložení zkušeností sociálních pracovníků věnujících se klientům v konfliktu se zákonem. Na základě takto stanovených požadavků tak lze cíl práce považovat za splněný.

Zjištění získaná z rozhovorů vedených se sociálními pracovníci poskytla nejen vhled do každodenního fungování a vnitřního boje jejich klientů v konfliktu se zákonem, ale také návrhy na možná řešení, jak pomoci klientům propuštěným z výkonu trestu se během reintegrace úspěšněji adaptovat na podmínky panující v soudobé a „svobodné“ společnosti. Proto je důležité, aby téma reintegrace přestalo být tabuizováno. Mohlo by se tak zabránit prohlubování propasti mezi lidmi propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody a jedinci většinové společnosti.

Je důležité najít balanc mezi kontrolou jedince propuštěného z výkonu trestu odnětí svobody a důvěrou kladenou v jeho nápravu. Je důležité k těmto klientům přistupovat individuálně a naslouchat jejich příběhům, kriticky, ale s lidskostí. V některých případech je totiž velice snadné se na „opačné straně“ ocitnout.

Seznam použitých zdrojů

- BAJCURA, Lubomír. *Práva vězně: od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody*. Praha: Grada, 1999. Právo pro každého (Grada). ISBN 8071695556.
- Cíle & poslání. *Společnost Podané ruce* [online]. © 2021 [cit. 2021-01-06]. Dostupné z: <https://podaneruce.cz/centra-sluzby/prace-s-klienty-v-konfliktu-se-zaknem-olomouc/#cile>.
- Dozorce. *Národní soustava povolání* [online]. © 2017 [cit. 2021-04-04]. Dostupné z: <https://nsp.cz/jednotka-prace/dozorce>.
- ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). 256 s. ISBN 9788073801380.
- DONÁT, Martin. Dům pro podmíněně propuštěné vězně. *Probační a mediační služba České republiky* [online]. © 2002-2021, 2020-02-13 [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/aktuality/dum-pro-podminene-propustene-vezne>.
- DRAHOŇOVSKÝ, Jan. *Pobyt ve vězení z pohledu vězňů*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2015. 125 s. Rigorózní práce.
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Přeložil Vladimír JŮVA, přeložila Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido, 2010. ISBN 9788073151850.
- GOJOVÁ, Alice. *Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory*. Ostrava: [Ostravská univerzita], 2007. ISBN 9788073683290.
- GOJOVÁ, Alice, ed. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. 560 s. ISBN 9788073686277.
- GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 9788075985545.
- HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana. *Pedagogická psychologie pro vychovatele*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2006, 77 s. ISBN 8072902431.

- HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006. ISBN 8086708306.
- HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum v pedagogice. In: *Research Gate* [online]. © 2008-2021, 2016-10-24 [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/267848497_KVALITATIVNI_VYZKUM_V_PEDAGOGICE.
- HLADÍKOVÁ, Alice. Pedagogové a psychologové v československých věznicích. *Historická penologie*. 2017, **XV**(1), 46-48. ISSN 2533-803X.
- KÁBRT, Jan a Pavel KUCHARSKÝ. *Latinsko-český slovník*. Vyd. 1. Praha: Leda, 2000, 576 s. ISBN 8085927829.
- KOCANDA, Martin. *Výkon trestu odsouzených matek s dětmi v České republice*. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2007. 164 s. Rigorózní práce.
- Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2025. *Generální ředitelství Vězeňské služby* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti České republiky, 2015 [cit. 2020-11-24]. Dostupné z: <http://vscr.cz/wpcontent/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>.
- KUCHTA, Josef a Helena VÁLKOVÁ. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2005. ISBN 8071798134.
- MALOTOVÁ, Irena. Probační dům pomůže vracet bývalé vězně do normálního života. *Probační a mediační služba České republiky* [online]. © 2002–2021, 2019-09-04 [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/aktuality/probacni-dum-pomuze-vcracet-byvale-vezne-do-normalniho-zivota>.
- MAREŠ, Jiří. *Posttraumatický rozvoj člověka*. Praha: Grada, 2012. Psyché (Grada). 200 s. ISBN 9788024730073.
- MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální práce*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. 100 s.
- Nestátní neziskové organizace (NNO). *Interaktivní katalog jevů a služeb pro rodiny a děti* [online]. © 2017–2021 [cit. 2021-01-06]. Dostupné z: <http://ppvss.mpsv.cz/mpsv/ciselniky.nsf/i/S212>.

- PAROLE. *Probační a mediační služba České republiky* [online]. © 2002–2021b [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/parole-dohled-nad-podminene-propustenymi/>.
- POPELKA, Jiří. *Penologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 9788024429328.
- PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Poslání a cíle Probační a mediační služby. *Pmscr.cz* [online]. © 2002–2021a [cit. 2020-01-28]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/poslani-a-cile/>.
- RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I: vězeňství*. Vydání: druhé, rozšířené a aktualizované. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 9788074357169.
- SECHTEROVÁ, Lenka. *Úloha speciálního pedagoga v systému zacházení s vězni*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011. 87 s. Diplomová práce.
- Sociální práce ve vězeňství. *Generální ředitelství Vězeňské služby ČR* [online]. © 2021b, 2018-04-10 [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-nove-sedlo/novinky/socialni-prace-ve-vezenstvi/>.
- SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007b. 57 s. ISBN 9788073722036.
- SOCHŮREK, Jan., *Kapitoly z penologie, II. díl: Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. Liberec, 2007a. 77 s. ISBN 9788073722043.
- SOTOLÁŘOVÁ, Marie. *Penitenciární psychologie I.*, Učební text pro SOŠ SNV – katedra odborné přípravy SNV, Praha 1985.
- Návrat do běžného života. *Spolek Lighthouse* [online]. © 2019 [cit. 2020-01-18]. Dostupné z: <http://www.os-lighthouse.cz/navrat-do-bezneho-zivota/>.
- ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka a Dagmar DOUBRAVOVÁ, ed. *Probace a mediacce: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010. ISBN 9788073677572.

- ŠTIKAROVÁ, Marie. *Zařazení osob po výkonu trestu do společnosti*. Zlín: Fakulta humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, 2014. 95 s. Diplomová práce.
- ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 9788026206965.
- VETEŠKA, Jaroslav a Slavomil FISCHER. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Praha: Grada, 2020. Psyché (Grada). ISBN 97880271107315.
- Základní informace. *Generální ředitelství Vězeňské služby ČR* [online]. © 2021a [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/o-nas/zakladni-informace/>.
- Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, ve znění pozdějších předpisů. *Zakonyprolidi.cz* [online]. AION CS, s.r.o. © 2010–2021 [cit. 2019-11-24]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-555>.
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. *Zakonyprolidi.cz* [online]. AION CS, s.r.o. © 2010–2021 [cit. 2020-11-24]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169>.
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. *Zakonyprolidi.cz* [online]. AION CS, s.r.o. © 2010–2021 [cit. 2020-11-24]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563>.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. *Zakonyprolidi.cz* [online]. AION CS, s.r.o. © 2010–2021 [cit. 2020-11-24]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>.

Příloha

Polostrukturovaný rozhovor vedený s Informantkou 2

1. Co bývá pro osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody pozitivní motivací vedoucí k úspěšné reintegraci?

No nejvíc, já si myslím, že to je nejvíc vlastně to, že ví, kam maj přijít. Že vlastně je dobrý, když už znají toho, koho... minimálně, že ví, kam maj jít, že už vlastně něco je vlastně konkrétní odkaz, podle mě tam je jako s nějakou vlastní nabídkou, takže tohle je velmi dobré, když je v těch navazujících službách, když tohle je jako podpořeno. Potom... pozitivní motivací bývá hodně, když je práce, bydlení, takže vlastně i takový věci, který jako jim pomůžou se odpíchnout, protože to je nejvíc trápí, víceméně. To jsou i ochotni se přemístit do jinýho místa republiky, když je jim tohle nabídnuto. Dost často bývá, že ve vězení, pokud někde začnou pracovat, a jsou s nima spokojení, že třeba i zůstanou v té práci, že vlastně je tam vezmou. Takhle hodně pracuje například Rubicon. Takže tohle je taková jako hodně dobrá věc, když tohle funguje. Samozřejmě pak když je to rodina, ale řekla bych, když je to funkční rodina. Ale u té rodiny jakoby tam je otázka, pokud je to funkční rodina, aby to vedlo fakt jako k dobré integraci nebo reintegraci a když je to jako rodina, která je sama problémová, tak to je problém, to k reintegraci nevede, jo? K něčemu úspěšnému. Tam je to návrat spíš do starejch vod, když to řeknu takhle.

Ještě k tomuhle... je dobré, když je třeba,...my pracujeme tak, že už je k něčemu zavazuje, to znamená nějaký závazek o budoucí spolupráci, bych řekla trošku, jako když podepisujete smlouvu o smlouvě budoucí. Tak vlastně tady je to trošku, že jsme i dělali podepisování, ale nebylo to, že by to stoprocentně fungovalo, to v žádným případě, ale v určitým procentu to pomohlo, že vlastně ano, je nějaký závazek, že vlastně i... a to teda bych řekla, když jsou podmíněně propuštění. Tam to funguje, my proto pracujeme s tím, aby třeba u koho je to jaksi u vybraných klientů, který fakt jako jsou motivovaní, spolupracují, aby spíš z vězení byli propuštění, ale ve smyslu toho, že budou na sobě dál pracovat venku. Je zbytečný, aby byli ve vězení a v podstatě ta léčba je tam dost limitovaná, a když by radši šli ven do nějakých programů, jaksi bych řekla intenzivních, tak to může být jako víc smysluplný, i když z jejich strany je to účelovost, jakoby dá se říct, ale

taková, podle mě, dobrá účelovost. Jasně, z vězení, když člověk odejde, tak jako hledá cesty, a potom, když jsou z vězení a mají jít do léčby po jako odpykání celého trestu, tak už se moc nechce, protože je to jasný: další nějaký strukturovaný a režimový program, kde mě budou buzerovat, a nebudu si moct dovolit všechno, co chci, a tady je to vlastně, že když vlastně to jsou ochotni přijmout, tak jasný, zbývají mi dva roky trestu, a když mě místo toho pustí do léčby, já budu rok v léčbě, pak na doléčováku, a ještě vždycky pracujeme s tím, jako kolik by byli ochotni investovat do toho, aby se zvýšila pravděpodobnost toho, že už se do vězení třeba nevrátí. Takže vlastně i takhle trochu s nima pracujeme, aby na to nahlíželi jinak, že to je... ano, teď se musí upsat něčemu nebo teď jako nastoupit, ale může jim to pomoci, aby dál neopakovali to, co dělali doteď. Takže tohle mě tam napadá

Jak často se setkáváte s tím, že je rodina skutečně funkční?

To se úplně říct nedá, ale funkční rodina podle mě není ani u padesáti procent. A řekla bych ještě jednu věc, ta funkční rodina ještě tam může být problém, že... někdy je dobře, aby se člověk do rodiny nevracel, i když je funkční, aby byl třeba jako jenom na začátku, dobře, mít to jako odpíchnutí, ale oni potřebují fungovat sami na sebe, jo? A řekla bych jakoby návrat k rodině, když člověk fakt tam zůstává pak celou dobu následný péče... my třeba máme klienty v následný péči půl roku, a oni celou dobu jsou doma, tak to je fakt jako blbý, to není dobrý. To je nesamostatný fungování jako, oni potřebují se fakt osamostatnit a řekla bych, že je potřeba, aby si tam naplňovali nějak ty vývojové fáze, aby v podstatě šli svým životem, pokud tam není důvod, já nevím, pečující o velmi nemocného příbuzného, matku, já nevím, kohokoliv...nebo když, já nevím, půl baráku má k dispozici pro sebe, ale řekla bych, že i tohle nemusí být startovací začátek. Nemusí, jo? Někdy je dobrý, když se fakt potřebují postavit na vlastní nohy, jo? Ale ta rodina může být fungující v tom, že je na začátku třeba fakt podporuje, že k nim člověk může chodit na návštěvu, ale taky když se vymezí hranice: můžeš u nás bydlet čtrnáct dní, než si něco najdeš, jo? Ale neznamená to, že tady budeš jen využívat naši pomoc a nějakou extrémní péči o něj. Ne. Musí prokázat, že funguje, jo? Je to takový jako provázaný.

2. Jaké podpůrné služby nabízí Vaše organizace?

My to máme několik typů pomoci po propuštění. Může to být krátkodobý, jednorázový, pomoc informace, rada, sociální/materiální pomoc, to znamená nějaký

věci z hygieny, z potravinový banky, takový jako věci, který můžeme dát, to je hodně, hodně podpurný. Tam je zajímavá věc, že jeden kolega, kterej k nám nastoupil a teď je vedoucí, přestoupil od kurátorů, tak si myslel, že to bude strašně zneužíváno ze strany klientů. On si myslel, že vlastně budou chodit jenom kvůli tomu a že jenom přijdou a odnesou si batoh s věcmi, dáme batoh, dáme tašku, i nějaký oblečení, ale je to velmi individuální, kdo co každé potřebuje. A taky co zrovna máme na skladě. Je to nenároková pomoc, je to zrovna to, co je. A takovejch, co by si nabrali sociální materiální pomoc a zmizeli a už se neobjevili, tak jsou v jednotkách, to znamená, že to vážně nejsou žádný vysoký počty. My to fakt jako dáváme jako doplňkovou službu, i když na začátku třeba bývá někdy víc využívaná, třeba u těch, který nemaj tu podporu nikoho a třeba než dostanou nějaký dávky, nebo aby nemuseli ty dávky hned utratit na tyhle nezbytný věci, který jim můžem poskytnout my.

Pak samozřejmě psychickou podporu, zklidnění, pomoci ty věci jako řešit, uspořádat. Děláme doprovázení, jakoby asistenční služba ke všemu, co je potřeba, já nevim: úřady, sociálka, kurátor, probačka, ale i doktor, my i pomůžeme, jako máme trošku tak jakoby i, se snažíme mít, aktuálně aspoň pár kontaktů na doktory, ať už na specialisty, nebo obvodáky, který byli ochotni je přijmout.

Pak samozřejmě bydlení: ubytovny, azyláky, potom co maj (*název organizace*), co nabízej za ubytování, takže vlastně tohle, a pak samozřejmě pomoc při hledání práce. Takže občas máme nějaké typy, takže je klientovi dáme anebo vyloženě hledání s klientem na internetu, máme k dispozici počítač, pomůže se mu zřídit email, jo? A takový věci, aby se moh v tom trošku využít ten systém, kterej existuje.

A pak samozřejmě další, když už jsou takový ty nezbytný věci, aby člověk přežil, a klient spolupracuje dýl, tak tam máme i něco jako takovou... snažíme se je vést k tomu, když je třeba někdo motivovanej a maká, tak vlastně najednou všichni po něm chcou: tohle musíš a tohle a tohle a samý povinnosti. Tak my se jim snažíme dávat i nějakou podporu, my tomu říkáme jakoby socioterapie, to znamená podporu, já nevim, třeba vstupenku někam, samozřejmě, teďkon je to omezený, ale bylo to na bazén, do posilovny, do kina nebo i průkazku do knihovny... a zas je to velmi individuální, co každé chce a potřebuje. Bylo to třeba i to, že jsme klientovi přispěli na autoškolu tisícovku, jo? Třeba on si ušetřil peníze ve vězení, něco dostal i od někoho z blízkých, ale chyběla mu tisícovka. A byl to můj klient

a já jsem to musela obhajovat před naším ekonomem, že to je účelná sociomateriální pomoc, nebo taková socioterapie a fakt jakoby velmi efektivně ten klient už funguje x let a vždycky napíše, co se mu podařilo... takže je to fakt individuální. Nebo někomu zase... pak byla klientka, která byla ve vězení za výrobu pervitinu, v rukou jí vybuchl var, takže byla celá popálená, po mnoha operacích, tak jsme jí třeba dali rukavice na ruce, který jsou takový speciální na jizvy, aby jí ty jizvy měkly, takže jakoby ta pomoc je vždycky... někomu koupíme brejle, zařídíme... blbě vidí, teď jsme to řešili naposledy s jedním klientem a najednou se ukázalo, že on je strašně nervní při vyřizování věcí a vlastně není schopen ... a najednou se zjistilo, že má špatný brýle, že vlastně nevidí, že všechno vidí blbě a vlastně si o to nebyl schopnej říct, až když jsme při poradě rozklíčovali teda, co je problém, tak se ukázalo, že on potřebuje nový brejle, že potřebuje vyšetření. Tam jsme ale dokonce udělali to, že jsme to nezaplátili my, ale nějak se to řešilo, že mu to zaplatila sociálka, že na to má nárok, že prej tam něco je, ale neřeknu vám co...

Snažíme se dělat ještě jednu věc, aby klienti nebyli závislí na naší službě, ale aby si hledali to, co v systému existuje. My případně doplníme to, co není, a trošku, myslím, co děláme, že trošku iniciujeme, aby se ty věci rozvíjely tak, jak mají fungovat. Třeba plno věcí je na papíře napsáno pěkně, ale v reálu to neexistuje a je třeba to podpořit, aby ty věci tak byly realizované. Takže i to děláme v rámci naší služby.

A pak samozřejmě individuální doprovázení, prevence relapsu, motivace, podpora motivace, řešení akutních problémů, jo? Máme tam protisuicidní podporu, to taky se děje, takže to jsou taky věci, který tam jsou.

Hodně do toho vnášíte lidskost...

Je tam něco, že má o něj někdo zájem, ale zároveň mu dává mantinely, není to bezbřehý, a taky to funguje tak, že jsme takovým mostem mezi jakoby vězením a normální společností, a i když se klienti chovají občas trošku blbě, nebo nevhodně, ale v podstatě oni trošku neví a... ono to souvisí s jejich patologií, ale občas uplatňují takovej neohrabanej nebo zoufalej způsob, jak si říkat o pomoc. A v podstatě buď si něco vyřvu a vynutím, nebo nic nedostanu. Takže trošku aby se to učili jinak v tý komunikaci. Je to pak o tom, jak ty lidi učit si říkat asertivně. Proto má význam i to doprovázení, jo? Třeba ta asertivita bývá taky součástí

takovýho jako poradenství. A je dobrý, když to vidí na vlastní oči, když s ním ten pracovník je. Vlastně jak se dá systém využít, ale ne zneužít.

3. S jakými úskalími se potýkáte v přímé komunikaci s lidmi propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody?

Tak tam je to velmi... ono to vyplývá z té situace. Oni jsou v zoufalé situaci a v zoufalé situaci dělá člověk zoufalé věci, takže se chová úplně dost nevhodně a je dobrý jakoby tohle jakoby... nenechat se tím odradit, ale i s tím, že vnímáme ty mantinely, co teda jakoby si nenechat líbit a tak. Takže jak s ním pracovat neosobně ve smyslu toho, že si to nebereme osobně, a jak vlastně to překlopit do toho, co ten klient potřebuje. Takže tohle, si myslím. Samozřejmě určitá účelovost, určitý jako, já nevím, s čím jsme... trošku ta otázka je pro mě těžko uchopitelná, přemýšlím, jak ji uchopit, protože v té komunikaci je to vlastně o tom, jak si k těmhle lidem najít jako cestu, protože oni dost často nedůvěřují, takže vlastně... a k důvěře je to velká cesta, takže jak vlastně s tím pracovat v těch limitech, který to má, a jak vlastně postupně tam vytvářet ten prostor, aby se tam vytvořil nějaký ten profesionální vztah, u těch klientů v dlouhodobý péči. A samozřejmě... já nevím, v komunikaci... občas jakoby nerozuměj tomu, co jim říkáme, takže vlastně je potřeba si to ověřovat, jak tomu chápou, občas tomu můžeme – a na to podle mě obecně ta sociální práce hodně dbá, i ty standardy – aby si člověk ověřoval, jak klient pochopil, aby klient byl účasten, co se děje, aby za něho nerozhodoval ten pracovník... vlastně je to otázka i přebírání zodpovědnosti, takže vlastně nepřebírat za klienta zodpovědnost, fakt ho do toho vtahovat, i když ti klienti k tomu hodně vybízejí, v podstatě. Buď nedůvěřují, anebo se dávají hrozně všanc. A mají tendenci jakoby všechno přehodit na toho člověka... Jsem zažila... teď je to teda klient ve vězení, ale je to jako úplně to stejné, že vlastně jako: tady to máte, tak s tím něco udělejte. Přinese hromadu obsílek od soudu a má šílený dluhy... no, ale to jako není moje starost, to je starost jeho. A vysvětlit, že to je jeho práce, a že tohle musí udělat on, že my mu v tom můžeme pomoci se vypořádat a uspořádat. Takže pomalý krůčky. Je tam strašně potřeba trpělivost a být jako důslednej, jo?

Jakoby jsou tam i nějaký slangový věci, ale to si myslím, že tolik není, oni i klienti mají potřebu si hlídat slušný vyjadřování, ani ten vězeňskéj slang taky ne, když to jsou Romové, tak jim říkáme, ať s námi mluví česky, a pro mě nebyl nikdy

problém se zeptat, co to znamená, jo? Tak jako zvlášť, když přišel s někým, s partnerkou, tak chci rozumět tomu, o čem mluví, to mi pak jako přijde trochu nefér, když mluví spolu jinak než se mnou.

Setkáváte se u klientů s agresivitou?

To jsme se setkali s agresivně nátlakovým. Napište mi zprávu takovou a takovou, v podstatě, jo? Ale tam jsou jasné mantinely, tohle neděláme. Jsou třeba, i pár klientů takových je, jednak se snažíme u těch klientů, který neznáme, a maj přijít, aby v kanceláři nebyl sám pracovník, aby v další kanceláři byl ještě někdo a když někdo přijde, koho známe z vězení a opravdu je to problémový člověk, tak taky si hlídáme, aby v kanclu byl někdo další, aby to bylo na doslech, nebo aby ten klient věděl, že tam ten pracovník není sám.

Ale třeba takhle jsem měla klienta, kterej takovej byl, a na začátku jsem si to měla potřebu hlídat, a když postupně se ho podařilo tak jako uklidnit a normálně s ním začít komunikovat, tak pak už to potřeba nebylo. Takže i takhle se s tím pracuje a je tam vlastně jako, že to patří do pravidel ta neagresivita.

A pak je důležitý, jestli jsou pod vlivem, nebo ne. Oni jsou hodně často i pod vlivem a máme pravidlo, že k nám nechodí pod vlivem. Když přijdou pod vlivem, tak se udělá jen nezbytný poradenství a nezbytný kontakt nějaký a spíš domluva nového termínu a odchod. Protože to jednak nemá vůbec žádný smysl jako, bych řekla, jako poradensko-terapeutické a je to vyčerpávající pro pracovníka s tím toxikovaným člověkem a to nemáme úplně zapotřebí a může tam vzniknout nějaká agresivita a nějaký nebezpečí.

A samozřejmě otázkou je, jak to rozezná pracovník na začátku, když ho přijímá toho klienta a tak. Může se stát, že se to prokáže až v průběhu, že najednou si člověk všimne nějakých signálů, který na první pohled nebyly vidět. Nevím... cejtím najednou alkohol nebo aha, má skelný oči,...fajn, tak se na to zeptat a případně „tak dneska ne“. A myslím si, že je velmi důležitý, jak to vymezuje pracovník. Dá se to říct způsobem, kterej může být provokující agresivitu, a pak způsobem, kterej je zklidňující a někdy nepomůže ani svato svatě, bych řekla. Tam pak přijde ještě další pracovník a pomůže klienta vyprovodit. Ano, stává se to, ale jsou to fakt výjimky. Jestli je to do roka u dvou, u tří lidí, tak je to moc.

Vesměs k nám dochází klienti, kteří chtějí spolupracovat. A těch jako takových, kteří jako by to jako fakt zneužívali nebo kteří by chtěli si jako něco

vynutit, my to vymezujeme v tom, že oni z nás nic moc nevytřískají takhle. Jako ve smyslu toho, že na probačku když máme spolupráci a je tam někdo pozitivní, tak tam jsou jasně domluvená pravidla,... tam si hlavně člověk musí hlídat, aby nezakrýval klienta, aby nebyl v koalici s klientem, a to zas patří do jasných pravidel naší práce. A s tím nejsou problémy, pokud to pracovník respektuje. Někdy se dostaneme na nějaký tenký led, ale to pak konzultujeme. To vždycky říkám kolegům, radši jako když neví, ať řeknou, že neví, že se musí poradit. Nebo ať to vedou, že když jsou pod nátlakem klienta, aby něco napsali, tak ať řeknou, že neví. A pak ať klidně řeknou, že vedoucí rozhodl, že ne.

4. V jaké oblasti mají lidé propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nejvíce problém se adaptovat a proč?

Víte, to je takový širší problém. V podstatě oni jsou schopní naskočit do práce, pokud mají pracovní návyky. Ale je otázka, jak dlouho to vydrží. Jakoby takový jakoby fungování. Ten začátek, když je někdo motivovanější, tak to může fungovat, ale může to být jenom dočasný. Ta změna pak musí být dlouhodobější. Mně přijde, že nejvíce je problém si zvyknout na normální život. Na normální život, v kterém je taky nuda, v kterém jsou taky povinnosti, v kterém jsou takové opakující se věci. A to je něco, co mně jeden klient řekl, že až po sedmi letech zjistil, že se v tom životě cítí dobře. A to je člověk, který má vysokou školu, sám je odborníkem v oblasti, byl to jeden z mých prvních klientů a dodělal si školu a spolupracujeme spolu, dělá jako certifikace odborných služeb... a on říkal, že... on už dávno fungoval, jo? Ale pořád se cítil jakoby nepatřičně. Takže vlastně i taková určitá nepatřičnost.

Pak třeba, s čím jsem se setkávala, s tím, že klienti, tam je jednak závislost, ale pak je tam i, že jsou zvyklí na jiný příjem peněz. A dost často bývají závislost na těch penězích. Na objemu těch peněz. A najednou mají žít z peněz, který jsou fakt jako oproti tomu, co mohli utratit za jeden den, tak mají najednou na celý měsíc. A k tomu dost nepříjemných povinností. Takže na tohle si zvyknout, tam už to musí být velká práce, podpora a proměna.

Co mě tam napadá, že oni hodně fungovali na adrenalin, ale takovej trošku život na jízdě bych řekla, té divoké, a najednou mají žít jakoby v klidu, a to mně přijde, že je neurobiologická proměna. Je dobrý, když se jim to vysvětluje, třeba. My s tím hodně pracujeme, co se s nima děje a jak to můžou cejtít, takže vlastně

je to dobrý i v tomhle, že je normální, že člověk občas nemá náladu a že to neznamená, že zrovna musí vyrobit nějaký vzrůšo. Proto i tam dáváme to, že jsme je chtěli podpořit v těch volnočasovejch aktivitách a rozvíjet jejich koníčky. Třeba máme probační program. My jsme to vždycky dělali podle peněz, podle individuálních potřeb klientů, dělali jsme i dřív třeba, že jsme dělali i zážitkový věci, že třeba jednodenní výlet na rafty nebo třídenní výlet na lyže s instruktorem, kdy v životě někteří nelyžovali, jo? Byli jsme v Beskydech, jo? Na to jsme dostali peníze jakoby spešl. Nebo jsme byli na koních, na Buchlově na dva dny. Jakože jízda na koni, výlety tam po těch hradech, zámcích Buchlovice... a jakoby ukázat jim i jinej svět, vlastně aby viděli něco zajímavýho. Jednu klientku jsem vzala na indiánskou teepee jako na víkendovej pobyt s mládeží, to byla mladá holka, jo? Takže takový věci jim dávat jako zážitek, aby viděli, že se tam dá trošku saturovat ten adrenalin a vyplavování endorfinů, klasicky, aby viděli, že to může bejt i jinak než drogama. Zvykat si na tyhle věci, pracovat s hodnotovým systémem... oni samozřejmě mají svoji spravedlnost, svoji pravdu, takže samozřejmě hodně jsou citlivý na to, jak se lidi chovaj hrozně nefér a kolik je nespravedlnosti. A ono je samozřejmě ve světě. A někteří by si rádi vzali spravedlnost do vlastních rukou a taky musím říct, že někteří byli odsouzený za úplný kraviny, a dostávali za to velký pátky a v podstatě když pak vidíte, co se děje, a za co se lidé v podstatě do vězení nedostanou, tak i tohle je pro ně nepochopitelný a vlastně i tohle, aby přijali. Nebo aby byli schopný přijmout důsledky svýho jednání. Aby se byli schopný vypořádat s dluhy. Zažila jsem klienty, kteří se nechtěli vypořádávat s dluhama a nechtěli pracovat legálně, radši na černo, a v podstatě se pak zaplítali do dalších a dalších dluhů, v podstatě. Kdyby zaplatili dluh původní, tak by měli... ale oni to brali principiálně, že tyhle dluhy mně nepřísluší. To bylo jakoby nespravedlivě. Což někdy mohlo bejt, popravdě, ale my nejsme ty... je to dáno takhle, jak se s tím vypořádat a některý skutečně nespravedlivý věci... ale holt se to takhle sešlo.

Takže máme teď po letech, že se klientka konečně může vymotat z dluhů a byla to skutečně pěti- / šestiletá cesta, jo? Byla fakt v nouzi a vlastně se z toho dostala. Takže vlastně jak hledat řešení v neřešitelných situacích a vlastně i tohle pomáhá v tom adaptování se, jo? Jako na to přijmout dopady svýho chování a jakoby se úplně neutápět v sebelítosti, jakej je zoufalec. Když je někomu dvaapadesát nebo padesát čtyři a pláče nad tím, že v těch šestnácti, jak je tehdá chytli a že on jedinej šel sedět, protože ti ostatní měli tatínky na vysokejch pozicích, ještě za totality to bylo, a jak

je to nespravedlivý,... jasně, asi to bylo nespravedlivý, ale on mezitím už má odsezeno dvacet let, a ještě si navrhuje další a další prohlubování a ještě dneska je schopnej plakat nad tím, co se tehdy stalo a jak je to nefér.

Taková adaptace vlastně s tou společností... někdy je to, že si nesou i zdravotní problémy, který to komplikujou, tak i tohle je tak trošku problém, že to jde ruku v ruce, zdravotní péče, dát si věci do pořádku... někdo má ale už důsledky a bude je mít doživotně. Tak jako může mít někdo doživotní placení nějakých náhrad škod, když někdo někomu způsobil následky trvalý a musí platit odškodnění, platit na někoho dalšího,... takže občas si nesou takovýchle... nebo já nevím, že třeba přicházejí o své děti, takže to jsou takové věci, který se tam pak vedou, aby se přes všechny tyhle problémy, aby se v tom byly schopný i ty důsledky svého způsobu života, s kterým se teďkon vypořádávají, tak aby byli schopný přijmout, co do toho jejich života patří.

Není problém přijmout do zaměstnání někoho, kdo má záznam v trestním rejstříku?

Tohle úplně tak moc nefunguje. Takhle... býval to dřív problém hodně se to připomínkovalo, někde nechtějí, holt v podstatě tam člověk tu práci nesežene, ale řekla bych, že máme zkušenost, že – no, před koronakrizí – že kdo chtěl pracovat, tak tu práci si našel a taky jsme je i vedli k tomu, že v počátku ta práce nebude třeba ani adekvátní těm jejich předchozím pracovním zkušenostem a vzdělání, u některých. V podstatě někde se začít musí a nemůžou si moc vybírat. Když si někdo moc vybírá, tak je problém. Takže ten záznam v rejstříku trestů nemusí být jako... hodně záležití, hodně se snažíme je vést k tomu, aby se našlo to, co umí, aby si to uměli identifikovat jako svoje schopnosti, aby byli otevření se učit, aby byli vstřícní, jo? A v tomhle je podporujeme, aby jako v tom zase byla jejich zodpovědnost, jak se uplatnit na trhu práce, my jim v tom pomáháme. Třeba psát s nima životopis, to je velmi kreativní práce. To by se dalo říct, že nic. Ale při tom zjistíte, že některý věci se dají napsat, jo? A dokonce jak napsat životopis, když tam nechce napsat, že byl ve vězení, ale co všechno dělal ve vězení, nebo co dělal brigádně,... hodně pracujeme s pojmem „brigádní práce“, „sezónní práce“, jo? Takže i s tím, co umí, jakože i když tak nepracoval. Nebo že jsou otevření se učit. Aby se nalhalo, ale aby se uměl trošku prodat, v dobrým.

5. Čím si vysvětlujete vysokou míru recidivy?

No, já si myslím, že celý ten systém povýstupní péče není úplně dobrý. My jsme podle mě... nás služeb je jako kapka v moři. I tak si myslím, že to má smysl a trochu jsme pracovali jako i na metodice a už se o to zajímali i z Agentury pro sociální začleňování... To si myslím, že tyhle věci se nám hodně podařilo definovat nebo popsat. Druhá věc, si myslím, že, já teda teď kon jsem i pracovník Vězeňské služby, jsem adiiktolog Vězeňské služby, na částečný úvazek a musím taky říct, že ve vězení by se s nima mělo pracovat ještě jinak. Myslím, že je tam nevyužitý potenciál toho, že se tam lidi dostávají, myslím, že, nevím jak to odhadnout, ale myslím, že taková polovina vězňů je v nich určitě potenciál na to, možná i víc, že ta recidiva, která je třeba 80%, by nemusela být, mohla by jít třeba na polovinu, a myslím, že je to o tom, jak by se dalo pracovat už ve vězení, ale to by znamenalo... hlavně reforma vězeňství byla, bych řekla, populární po revoluci, kdy to bylo nejen politický, ale samozřejmě vůbec žádoucí, po tom, co tu bylo, nicméně od té doby vězení je spíš to, že lidi před tím zavírají oči a moc jako o tom nechcují vědět, na druhou stranu myslím, že když se před tím zavírají oči, tihle lidi se v 99 % vždycky vrací do společnosti a myslím, že by na to mělo být jakoby na to pamatováno, že se nám vrátí do společnosti, a myslím, že by mělo být důležité, s jakou se vrátí a co se s nima děje.

Takže tohle si myslím, že by stálo za velkou proměnu, za velkou, bych řekla, reformu vězeňství a jak pracuju ve vězení, tak vlastně i v tom, jak s těma odsouzenými pracovat, jakoby po té sociální stránce, poradenský, ... ale to je, bych řekla, o jiných prostorech, o jiný... my jsme byli 2003, teda 2002 a 2003, v rámci Twinning projektu na několika stážích ve věznicích v Rakousku a byli jsme tam i s pracovníky Vězeňské služby i z generálního ředitelství, s probačkou, já jsem tam byla za neziskovky, jako za asociaci a... a tam třeba rekonstrukce věznice, to jsou miliardy, ale když jsme potom viděli, v jakých podmínkách jsou vězni a v jakých podmínkách jsou pracovníci, že to člověk nemůže říct ani jedné straně, protože obě by se vzbouřili, jo? Jak to vypadá u nás.

A řekla bych, že tohle by stálo za to, protože pak je mnohem větší míra uplatnění a navíc ještě taková věc, souvisí to s dluhama, s prací, ... třeba v Rakousku je asi 90% skutečná zaměstnanost vězňů, ale je to tak, že je to pro všechny tři strany velmi výhodný. Pro tu firmu, která dává zaměstnání, pro věznicu a pro vězně. Tam když je vězeň, řekněme, na pět let a je pracující, tak vyjde s tím, že má zaplacený dluhy

a ještě má ušetřený desítky tisíc dluhů, vyleze ven a není nucen jít do starých kolejí, aby měl kde přespat. V podstatě je to velký rozdíl a musím říct, že tohle vnímám, jakože to není v pořádku.

Tady se pracuje... ti vězni měli donedávna vážně minimální peníze a ještě jim strhávají za náklady, to je v pořádku, na všechny pohledávky, taky v pořádku, ale když někdo pracuje tři roky a vychází se čtyřmi tisíci ven, a ještě vlastně kvůli tomu nemá nárok na dávky ty první měsíce, to je úplně neskutečný. V tomhle je ten systém trochu jakoby nešťastnej.

A navíc i systém ubytování. My máme jako ložnicový, což znamená dvanáct, šestnáct, lidí jako na ložnici, v zahraničí je to celovej systém, mají něco jako malinkou jako garsonku, v podstatě, pokojíček se záchodem, myslím, že je tam i sprcháč, jo? Kde můžou mít hodně svých věcí... a kdo nemůže pracovat na pracovištích, tak má práci na celou, jo? Takže je to fakt jako, bych řekla, hodně o tomhle a pak se to překloupe i ven, jo? Kdybych řekla... tyhle dvě věci spolu budou vždycky souviset, samozřejmě systém venku, jak je udělaný sociálně, mi přijde absolutně nespravedlivej, jak vlastně, na co mají nárok, jo? Ale vycházeli jsme vždycky s tím, co je a snažili jsme se podpořit to, co aspoň zákon umožňuje, aby se to využilo. Ale určitěj pocit jako nespravedlnosti jsem tam vždycky viděla teda. Ale zase rozumím tomu, že je to společensky těžko propagovatelné, protože to jsou ti pachatelé a ti, kteří jsou zavrženíhodní, ať pykaj a já nevím, co všechno, jo? Takže to společenský mínění tam hraje velkou roli. A ta stigmatizace je tam velká. Takže to je taková směs mnoha věcí.

6. Užíváte nějakých speciálních metod, postupů, jak efektivně pracovat s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody tak, aby se riziko recidivy minimalizovalo? Pokud ano, jakých?

Hodně pracujeme s motivací práce, s motivací, hodně pracujeme s kolem změny, jestli znáte jakoby ten model Prochaska, DiClemente, a hodně s tím, aby se pracovalo s tou ambivalencí, jo? Hodně ta motivace, podpora motivace, aby to vlastně bylo klientovo rozhodnutí a respektovat to, co on vlastně chce. Je tam i práce s nějakým hodnotovým systémem, je tam práce s prevencí relapsu, ale je tam i to, že my respektujeme to, že ne všichni chtěou abstinovat, jo? Že to není jako že odkazujeme... i když ta naše služba, poradenský služby ve vězení a po propuštění jsou hodně abstinencně orientovaný, ale když to člověk nechce, tak jako jasný, tak

doporučíme do jiného typu služby, je to adekvátní, ale s tím, že bereme... bereme to, že s tím, že řekneme, má to tyhle a tyhle důsledky, případně... nebo se snažíme upozornit na to, že když, já nevím, je někdo v podmínce a chce hult, a chce jako řídit auto, tak vlastně, i když nemá zákaz OPL, tak prostě holt musí víst řádnej život, a pokud ho chytanou zhulenýho za volantem, tak jednak že je to nezodpovědný a je to i obecný ohrožení, ale jednak to ohrozí i jeho, jemu se to promění v podmínku, takže i takový věci, bych řekla, právní poradenství, aby tam věděli, co dělají. A je pak na nich, jestli do toho chtějí jít. Takže tohle, bych řekla, je hodně, no. A je tam fakt jako projevení takové to, bych řekla, to, co už jsem říkala, bych se opakovala, způsob malých kroků, individuální teda jako přístup. Přes všechny ty metodiky sociální práce, aby to byl individuální jakoby... úplně to šablonovitě nejde, takže tohle... potom určitá komplexnost, jakoby že ten záběr těch problémů je velkej, já bych řekla spíš jako metody ne, ty jsou standardní, ale možná v tom přístupu. Proto já vnímám jako důležitost nějakou kontinuitu, jo? Ukazuje se, že je dobré, když je ta práce ve vězení provázaná s tím postpenem... a neznamená to, že tam musí být ten stejnej člověk, máme velkou dobrou zkušenost, kdy i já jsem s někým spolupracovala ve vězení, ale venku po propuštění už jsem na něj neměla kapacitu a předala jsem ho kolegům a občas jsem tam ty klienty potkávala, jako taky, že jsme se zdravili a viděli, nebo jsme se ptali, a vlastně i tohle bylo to, že tam fungovala nějaká kontinuita, jo? Takže to bylo... ti lidi jsou fungující do teďka, takže tohle má taky význam.

Nebo fakt jim otevřít vlastně ten systém sociálních služeb a trošku, aby tomu důvěřovali. Tak tohle. Možná taková důvěra. Zájem a důvěra. To bych řekla vzbudit u těch klientů, že důvěra, že si věci mohou řešit, ale taky že takovou naději, že oni v tom můžou něco udělat, že nejsou bezmocní, i když někdy mohou být skutečně bezmocní.

Jak vy pracujete sama se sebou? Ty negativní vlivy tam musí hrát roli... Máte nějaké techniky sama na sebe?

(Smích.) No, tak asi normální klasická psychohygienu, a jinak musím říct, že mě to vždycky přišlo, že je to hodně smysluplná práce a nějak jakoby, že je to něco, co je... no, že je to smysluplný, to si myslím, že to má význam a vždycky mě bavilo vytvářet jakoby... hledat řešení v neřešitelných situacích. Že to existuje. A někdy se teda musí kapitulovat nebo přijmout, že ty věci jsou takhle

tak, jak jsou, nebo minimálně dočasně, a i to má svůj význam, takže v tomhle, no... a ta psychohygiena taky. A pro mě je tam důležitější i nějaký duchovní rozměr, který tam v tom vidím nějak. Ten mi přijde hodně asi jako důležitý.